

DOI: 10.31376/2411-5177-2019-7-180-210

УДК 378.4(477.52-21) «1920/1940»

Мошик І. В.

ГЛУХІВСЬКИЙ ПЕДІНСТИТУТ У 1920-ТІ – 1940-ВІ РОКИ

У статті проаналізовано історію Глухівського інституту в 1920 – 1940-х рр. За двадцять років виш зазнав ліквідації та кількох реорганізацій. Спочатку був перетворений на Педагогічний інститут (1917), а пізніше в Інститут народної освіти (1921), Педагогічний технікум (1925), Інститут соціального виховання (1930), Педагогічний інститут (1934), Учительський інститут (1937).

Інститут в роки Громадянської війни та становлення Радянської влади перетворився на інтелектуальний осередок краю. У ньому працювали прекрасні педагоги: Андреева О., Войтенко І. (викладачі хімії), Голубев В. (викладач російської мови та літератури), Гурба О. (викладач німецької мови), Іваницький С., Федоренко В (викладачі історії), Колубовський Я. (викладач психології), Ягодовський К. (викладач педагогіки), Кухтенко І. (викладач математики). На жаль, 1924 р. у зв'язку з ліквідацією вишу вони перейшли в інші установи. На початку 1930-х р. в інституті також працювали неординарні особистості (Ю. Рожков, Гвоздецький, Сукневич). Проте кращі викладачі інституту були змушені полишити педагогічну ниву через партійні чистки та репресії.

Радянське керівництво в результаті системних чисток досягло успіху й в «оновлені» студентського середовища. На середину 1920-х рр. лівова частина студентів походила з селянських та робітничих родин. Відповідно до ідеологічних вимог часу було реформовано й освітній процес. Лекційна система була замінена бригадною, вихованці установи масово залучалися до «культурної революції» та колективізації на початку 1930-х рр. Навчальний процес ускладнювався та навіть паралізувався матеріальними труднощами, що обумовлювалися розрухою, зумовленою Громадянською війною, колективізацією та Голодомором 1932 – 1933 р., Другою світовою війною.

Ключові слова: інститут, технікум, Глухів, педагог, вчитель, репресії, колективізація.

Період становлення та діяльності вищих навчальних закладів у перші пореволюційні роки є одним з найдраматичніших в історії української радянської вищої школи. Освітня система нашої держави потерпала від реформаторських експериментів нових, революційно налаштованих керівників, які діяли за принципом негайного руйнування здобутків минулого заради примарного щасливого майбутнього. Вся дореволюційна вища школа з її академічністю видалась українському більшовицькому уряду регресивно-патріархальним пережитком минулого.

Протягом першого десятиліття панування радянської влади були проведені кардинальні зміни в системі української вузівської освіти, починаючи від ліквідації університетів і закінчуючи болісними реорганізаціями регіональних вищих навчальних закладів.

Глухівський учительський інститут сповна відчув на собі наслідки більшовицьких реформаторських досліджень.

У 1919 р. здійснюючи реорганізацію учительських інститутів у педагогічні, нарком освіти РСФСР А. В. Луначарський зазначав: «Тепер же у вигляді перехідного заходу ми починаємо перетворювати всі учительські інститути, семінарії і постійні педагогічні курси – у вищі педагогічні навчальні заклади, які повинні випускати високоосвічених педагогів, здатних викладати цілу групу споріднених предметів» [1, с. 4]. Колегія Чернігівського губернського відділу народної освіти за участю представників Чернігівського і Глухівського учительських інститутів та представників учительських семінарій розглянула це питання і ухвалила зосередити підготовку вчителів для трудшкіл I і II ступенів у педагогічних інститутах. Колегія також визнала за потрібне реформувати учительські інститути у чотириохрічні педагогічні та підкреслювала, що інститут повинен був випускати не спеціалістів учених, а спеціалістів педагогів [2, арк. 2].

У 1920 р. Наркомат освіти України видає «Декларацію про соціальне виховання дітей». Першочергова роль у вихованні людини нового типу відводилась провінційним педвузам із

факультетами соціального виховання. В рамках виконання цих завдань 23 березня 1921 р. була скликана перша Всеукраїнська нарада, яка схвалила нову систему народної освіти. У відповідності до рішення цієї наради Наркомос УРСР у травні видав тимчасову інструкцію про політику Радянської влади у галузі народної освіти. Інструкція вимагала від місцевих органів народної освіти практично ставити питання про створення радянських інститутів народної освіти [3, с.109]. У зв'язку з реорганізацією системи педагогічної освіти в Україні педінститути були перетворені в Інститути Народної Освіти, так з'явився Глухівський ІНО. Молодші курси Глухівського інституту були переведені на нові навчальні плани, а старші продовжували роботу за навчальними планами педагогічних інститутів.

У 1920–1921 навчальному році Глухівський ІНО мав у своєму складі три факультети (літературно-історичний, фізико-математичний і природничо-географічний), підготовчі курси і дослідно-показову семирічну школу, в яких навчалось 252 чол.: в інституті – 137 студентів, на підготовчих курсах – 44, в дослідно-показовій школі – 71 учень. У закладі працювало 34 викладача: 22 – в інституті, 6 – на підготовчих курсах, 7 – у показовій школі. Навчально-виховною роботою керувала педагогічна Рада інституту, а всі адміністративно-господарчі питання вирішувалися правлінням. Факультети мали своє керівництво – педагогічні ради, обрані викладачами факультетів. Достатня увага приділялася самостійній роботі студентів; їх педагогічна практика проходила в дослідно-показовій школі, в якій панувала, як записано у звіті інституту, «атмосфера боротьби за ідеали нової школи». Навчальний процес в інституті починався 1-го жовтня, адже упродовж вересня колектив заготовляв паливо. Його вистачало до 31 грудня, а потім навчання припинялось до початку весни. Ще більшим гальмом у роботі закладу була нестача приладів, інструментів, хімікатів для лабораторій [4, арк. 116]. Але і в таких умовах інститут виконував свою освітню функцію, про що дізнаємося зі звіту за 1922 р.: «...в течение истекшего триместра поступило в институт 2 студента, на подготовительные курсы – 36 слушателей, в показательную школу – 4 учащихся. За то же время по различным причинам выбыло из института 14 студентов, из подготовительных курсов – 7 слушателей и из показательной школы – 4 учащихся. В настоящее время, то есть к началу занятий в весеннем триместре 1922 г. на лицо состоит в институте 125 студентов, на подготовительных курсах – 73 слушателя, в опытной школе – 71 учащийся, а всего 269 человек [5, арк. 1].

Служебний персонал всіх установ інституту виражається в наступному виді: врач – 1, служащих в канцелярии – 3, смотритель здания – 1, технический персонал (уборщицы курьеры) – 7, преподавателей – 22, лаборантов – 5, на подготовительных курсах – 6, в опытно-показательной школе – 7. Все учреждения института и вся его административно-учебная и хозяйственно-техническая работа обслуживается 52 лицами [5 арк. 2].

Далі подаються відомості про умови життя та побуту студентів і викладачів Глухівського ІНО, оцінку успішності абітурієнтів, аналіз проблеми відсутності приміщень та ремонту існуючих, розгляд питання закриття вишу: «...посещаемость студентами занятий, за редким исключением, вполне нормальная. Отношение преподающих к своим обязанностям тоже можно сказать нормальное, если и происходили иногда пропуски лекций отдельными преподавателями, то исключительно по уважительным причинам. Если не считать длительной и весьма опасной болезни преподавателя Э.Ф. Русова, то остальные пропуски всегда были непродолжительными и не могли сколько-нибудь существенно влиять отрицательно на учебный процесс. Некоторые причины пропусков занятий преподавателями: занятия в институте не могли открыться раньше 1 октября, хотя все для этого было готово, потому что все преподаватели были мобилизованы на рубку дров, причем из поставленных каждым $\frac{1}{4}$ куб. саж. до настоящего времени (середины февраля) после невероятных усилий удалось получить $\frac{1}{4}$ куба; были пропуски и в течение учебного времени вследствие отдельных мобилизаций, были пропуски по причине отсутствия обуви, платья и т.п. Сопоставляя отношение к работе студентов и преподающих, сложно совершенно определенно заявить, что истекший триместр, несмотря на все неблагоприятные внешние условия, протек при ярко выраженном рабочем настроении.

Из внешних негативных условий работы также следует отметить отсутствие топлива. Работать все время приходилось при температуре +3, +4 градуса, редко удавалось поднять температуру до +6, +8. При такой температуре работа становится почти невозможной. Вторым неблагоприятным моментом было отсутствие света. Электрическое освещение было случайным, а керосина не было, вследствие чего вечерние занятия часто приходилось прекращать. Эти неблагоприятные условия прежде всего негативно отобразились на работе кабинетов и лабораторий, на прохождение лекций они не повлияли.

Затруднительным также является отсутствие книг, особенно по некоторым отделам. Так отдел политических и социальных наук, основанный только в последние годы, настолько еще незначителен, что его даже еще не выделили в особую группу.

Большинство студентов удовлетворяло всем предъявленным к ним требованиям и переведено на следующие триместры. Меньшинству, не сдавшему по тем или иным уважительным причинам отдельных зачетов, разрешено сдавать таковые во время весенней сессии зачетов. Нескольким лицам, а именно на 1 триместре – 3, на 3 трим. – 1 и 5 трим. – 1, не проявивших ни достаточной работоспособности, ни надлежащих успехов, предложено покинуть институт.

При оценке успешности студентов ярко выступила, между прочим, одна характерная черта – наибольшее число различного рода недочетов обнаружили вновь поступившие в институт студенты.

Большинство преподавателей чрезвычайно перегружено работой по 20–25 часов недельной лекционной нагрузки или практических занятий. Если принять во внимание, что те же лица исполняют в большинстве случаев обязанности по управлению институтом, то перегруженность работой выступает еще ярче. При этом следует отметить, что не стремление к излишнему заработку заставляет этих лиц взваливать на свои плечи такую непосильную работу, получаемые ими пайки не стоят ни в коей зависимости от числа часов работы, а денежный гонорар, учитывающий часы труда получается так нерегулярно (вот уже более 4-х месяцев жалованье не выделяют), что видеть в том стимул к перегрузке себя работой не приходится. Если эти лица несут такой тяжелый труд, то руководит ими исключительно идейное побуждение – желание поддержать институт. Но и здоровье, и энергия этих действительно идейно преданных своему делу тружеников начинает ослабевать, а число активных работников убывает. В конце триместра из состава преподавателей выбыли Э.Ф. Русов – преподаватель географии, Н.И. Русова – преподаватель французского языка. Все эти причины негативно сказались на научно-исследовательской работе института. Преподаватели не могли даже посещать лекции друг друга, не говоря уже о большем.

Приходится пользоваться услугами инвалидов или полуинвалидов труда, но те при предъявлении к ним серьезных требований отвечают: «А вы нас кормите? Какова плата такова и работа» [5, арк. 8–8 зв.].

Ще однією невідкладною проблемою на той час було розширення службових приміщень інституту: «...помещения для лабораторий очень тесны и плохо оборудованы. Дальнейшее расширение института совершенно невозможно. Это было одной из причин в отказе от весеннего триместрового приема студентов. Открытая осенью 1920 г. опытная школа располагается в частном доме и занятия приходятся в две смены, что совершенно нежелательно и недопустимо. Институту был дан ордер на дом (бывший Неплюевых), находящийся в непосредственной близости к институту и настолько вместительный, что мог бы решить все институтские проблемы с помещением. Но хлопоты о кредите на ремонт этого дома, возбужденные еще летом 1920 г. до сих пор не привели к желаемому результату. В настоящее время этот дом приготовлен для ожидающихся в Глухове детей Поволжья и разрешение вопроса о расширении помещений института представляется очень трудным» [5, арк. 3–8].

У надзвичайно важких матеріальних умовах у цей період перебувало глухівське студентство: «Комиссией, производившей перерегистрацию, указано, что большинство студентов Глуховского института, а именно 53,6 % отнесено к группе неимущих. В течение

минушого триместра никакой стипендии и никаких других видов социального обеспечения студенты не получают. Если же эта группа очень аккуратно посещала институт и вполне успешно выполняла все положенные работы, то, следовательно, все остальное время она употребляла на добывание средств. Такая напряженная работа не может продолжаться сколько-нибудь продолжительное время и можно с уверенностью сказать, что если не будет оказана своевременная и существенная поддержка, работа студентов начнет постепенно терять и свою напряженность и свою продуктивность.

Напряженная до крайности работа как преподавателей, так и учащихся должна иметь свои пределы. Если своевременно институт в целом не получит существенной поддержки, будущее его рисуется в самых мрачных красках. Указанная помощь институту должна выразиться в следующем: немедленно отпустить средства на ремонт помещений; дать местной власти совершенно определенные указания снабдить институт необходимым помещением как для опытной школы, так и для других учебно-вспомогательных помещений; отпустить немедленно значительные суммы на пополнение кабинетов, лабораторий, библиотек (особенно по отделу политико-социальных и философских наук); поддержать преподающих и служащих института своевременной выдачей жалования и пайка, снабжением обувью и одеждой» [5, арк. 9–9 зв.].

Не краща ситуація щодо матеріального забезпечення була і серед викладачів: «В конце минувшего учебного года у пяти преподавателей в яркой форме обнаружилось заболевание туберкулезом (Э.Ф. Русов, Н.А. Трикар, Я.Я. Ступка, М.П. Лукьянович и В.К. Федоренко). У ряда других преподавателей обнаружены тяжелые заболевания расстройства зрения, деятельности сердца, пищеварительного аппарата. Все эти лица продолжают самоотверженно нести свою работу в институте. Но трудно надеяться на то, что они при существующих условиях дотянут год до конца» [5, арк. 56].

Всі проблемні питання, підняті у звіті Глухівського ІНО, залишилися непоміченими вищим керівництвом освітньої галузі, адже такий стан речей не був винятковим. Утворення нових вузів відбувалось більш стихійно, ніж планомірно. У грудні 1922 р. Наркомос ухвалив рішення про розвиток вищої школи та утворення нових навчальних закладів, виходячи з потреб економіки і матеріальних можливостей держави.

Звістка про те, що інститут мають намір закрити, викликала бурю емоцій серед викладачів. Ще в лютому 1922 р. була ухвалена постанова Головпрофосу про призначення керівництва інституту місцевим (тобто повітовим) профосом, що надзвичайно обурило і проректора Я.М. Колубовського, і ректора К.П. Ягодовського, на що останній у відповіді до Головпрофосу зазначив, якщо таке станеться, то і він, і Колубовський буде просити звільнити їх із займаної посади [5, арк. 92]. «Очередное общее собрание членов Глуховского Рабпроскульта, осведомившись о том, что из трех педагогических институтов Черниговщины один намечен к закрытию, единогласно постановило довести до сведения Укрглавпрофобра, что Глуховский институт является одним из старейших рассадников педагогических сил, в котором число подготовки школьных работников поставлено на надлежащую высоту и шло без перерыва даже в самые острые и тревожные моменты последних лет. Закрытие института привело бы не только к тому, что значительный район оказался бы лишенным постоянного притока школьных работников, но и к полному уничтожению научно-педагогических ценностей с таким трудом накопленных деятелями института» [5, арк. 65].

Проте на початку 1923 р. К. Ягодовський вже висловлював оптимізм щодо перспектив існування вишу [3, арк. 5–8], що підтвердив у своїй доповідній записці і політкомісар Осадчий: «Студентов на 1923 г. в ИНО числится 101 человек, вольнослушателей – 15, всего 116 человек, из них крестьян – 18, рабочих – 21, детей служащих – 49, членов профсоюза – 9 чел., детей бывших помещиков – 3, детей священнослужителей – 5, служивших в Красной Армии – 3, в белых армиях – 3. По национальности украинцев – 74, русских – 37, евреев – 2, прочих национальностей – 3. Согласно регистрации, произведенной в декабре месяце 1921 г. к категории пролетариев отнесли 61 % студентов, полупролетариев – 21 %, к категории имущих – 18 %.

Отношение к советской власти студентов ИНО пассивное, если не причислять к ним группы студентов пролетарского происхождения и бывших красноармейцев. Политических группировок среди студентов нет. Пролетарская группа интересуется КСМУ, на почве чего предположительно организация ячейки. К культурно-просветительской организации необходимо отнести кружок «Самообразования», в который вместе со студентами входят и преподаватели. Подразделяется он на секции украинскую, драматическую, литературную и пр., имеющий целью изучить украинский культ. К положительному можно отнести серьезное отношение к делу. К отрицательному – отсутствие интереса к общественной жизни» [6, арк. 27–27 зв.].

Однак, наступні події перекреслили всі сподівання ректора та політкомісара. На засіданні Центральної методичної комісії в липні 1923 р. було ухвалене рішення про планове скорочення мережі вищих навчальних закладів. 19 листопада 1923 р. його підтримала освітня комісія Політбюро ЦК КП(б)У, яка затвердила рішення про скорочення частини вузів у 1923/24 навчальному році [7, с. 82]. Таке рішення зумовило відтік з інституту викладацьких кадрів. У протоколі № 2 загальних зборів колективу Глухівського ІНО зазначалося: «Проректором Колубовским было сделано заявление, что институт в ближайшее время покидает Ягодковский, получающий кафедру методики естествознания в Петрограде. К сожалению, решение Константина Павловича оставить Глухов является бесповоротным. Его сотрудникам остается лишь выразить глубокое соболезнование, что институт, во главе которого при самых трудных обстоятельствах в течение семи лет стоял Константин Павлович, теряет в его лице талантливого руководителя, организатора и педагога. Можно только порадоваться, что в Петрограде его ожидают несравненно лучшие условия работы как в материальном, так и в моральном отношении. Собрание просит центр назначить на должность ректора Колубовского» [6, арк. 15–15 зв.]. Хроніка свідчить, що 15 січня 1924 р. залишив Глухів політкомісар Осадчий, а 4 лютого була отримана звістка від Губернського відділу освіти про значну кількість скорочень викладачів Глухівського ІНО [6, арк. 59–60 зв.], що спричинило, у свою чергу, масове звільнення педагогічного персоналу: «С сожалением институт расстался с такими преподавателями, как О. Алексеева, С.Ф. Иваницкий, Я.Г. Сагарда. Такой отсев преподавателей объясняется не только стремлением к более широкому кругу деятельности, но и к некоторым опасениям остаться без работы в связи с постоянно изменяющимися учебными планами и планами относительно института» [6, арк. 67 зв.].

У травні 1924 р. VIII Всеукраїнська партійна конференція в резолюції по доповіді ЦК КП(б)У відмітила: «Враховуючи надмірне розширення мережі вузів, яке проводиться за рахунок погіршення якості їх роботи і загострення матеріальних нестатків студентів, конференція вважає необхідним, щоб ЦК вжив заходів до скорочення в майбутньому навчальному році кількісного складу вузів» [8, с. 275]. За офіційною версією скороченню підлягали перш за все ті з них, які не мали достатньої матеріальної бази і у зв'язку з обмеженістю державних ресурсів не могли її мати.

Опрацювавши документи Державного архіву Чернігівської області, можна піддати сумніву об'єктивність такої версії щодо причин ліквідації Глухівського ІНО. Тенденції щодо його закриття з'явилися ще на початку 20-х років. Колектив Глухівського інституту болісно сприйняв нововведення Наркомату освіти про запровадження факультету соціального виховання. Керівництво вишу досить наполегливо виборювало право збереження традиційних відділень. На жаль, ці намагання виявилися марними, а невизначеність професійного напрямку інституту зумовила зрив студентського набору у 1922 р. Так за планом набору в 44 особи заяви про вступ подали лише 24, тримали іспит – 19, зараховані – 9; в силу слабкої підготовки не склали іспитів 10 осіб [9, арк. 29]. Не витримали колоквиуму і представники робітничо-селянської молоді, що мали пільги: «...5 февраля комиссия в составе 6 человек подвергла коллоквиуму лиц, желающих получить звания школьных работников. Подверглось испытаниям 7 человек, но благодаря полнейшей неудовлетворительности в знаниях ни один не выдержал установленного коллоквиума» [10, арк. 18]. Зменшення кількості студентського складу у 1922 р.

також сприяло прискоренню реорганізації інституту, і навіть збільшення чисельності до 118 осіб у 1923 р. не зупинило ліквідаційних настроїв НКО [11, арк. 57].

За версією Глухівських істориків В.І.Белашова, М.І.Гурця та В.В.Заїки причиною закриття Глухівського ІНО стали події початку 1924 р., коли відбувалися заворушення серед студентів відділу соцвиховання. Справа полягала в тому, що прийом 1921–1922 рр. поділявся на дві групи: вступники, що складали іспити за підвищеною програмою, були зараховані до так званого відділу профосу з трьохрічним курсом навчання, а інші кандидати, зокрема учні підготовчої групи при інституті, зараховувались до відділу соцвиховання з чотирьохрічним курсом навчання (*прийому до відділення професійної освіти у Глухівському ІНО у 1922 році вже не було – І.М.*) [12, арк. 19]. У січні 1924 р. студенти факультету соцвиховання порушили клопотання про скорочення терміну навчання на один рік, щоб таким чином випустити їх у 1924 р. разом із профобрівцями. Педрада клопотання не задовольнила. Тим часом наближалися весняні канікули, що припадали на час святкування Великодня. Група студентів, посилаючись на те, що в РРСФСР весняні канікули тривають три тижні, а в УРСР тільки два, поставила вимогу збільшити тривалість весняних канікул. Незважаючи на умовляння ректора і викладачів, більшість студентів не прийшла на заняття після двотижневого відпочинку. Реакцією на цей страйк стало розпорядження НКО про закриття Глухівського ІНО з 1 липня 1924 р. [13, с. 26]. Можна погодитись з цією версією за умови врахування глухівськими істориками зауваження щодо констатації фактів без посилань на першоджерела.

Подібні події відбувалися і у Ніжинському ІНО, коли постало питання про тривалість зимових канікул у 1923/1924 навчальному році. Канікули на загальнореспубліканському рівні тривалістю 1 місяць устанавлювались один раз на рік. В інституті вирішили поділити канікули по 2 тижні два рази на рік (взимку і навесні). Незважаючи на це, студенти стали масово пропускати заняття за тиждень до канікул. Серед них виокремилася група, яка підбурювала інших до непокори, не розуміючи наслідків цього саботажу. Ректор О.О. Карпеко наголошував, що такі дії можуть призвести до закриття вузу. Також він вимагав передачі справи про саботажників до ОГПУ [14, арк. 2]. До таких радикальних засобів вирішили не вдаватися (вони були не на часі), адже проблема виникла в середині 20-х, а не в середині 30-х років. Ректор з особливою прискіпливістю провів слідство, заколотників було покарано [14, арк. 4]. Питання про ліквідацію Ніжинського ІНО, в контексті розгляду цих подій, в Наркоматі освіти не виникало, тому і протест глухівського студентства слід розглядати не як причину закриття вузу, а тільки як привід до таких дій.

Однією із основних причин реорганізації Глухівського ІНО стало відношення керівництва вузу до питання перереєстрації студентів у 1923 р., коли радянська влада під приводом невідповідності соціального стану намагалась позбавитись неблагонадійних із середовища вузівської молоді.

Провівши перереєстрацію, керівництво у складі ректора К. Ягодовського, декана факультету соціального виховання Я. Колубовського, декана ліквідаційного факультету професійної освіти О. Алексеевої ухвалило рішення не виключати із інституту жодного студента. Але, щоб хоч якось зреагувати на вказівки Наркомату освіти вирішили деяких студентів перевести на оплату навчання власним коштом. Зокрема, студент Глухівського ІНО Михайло Сорочотяг активно протестував проти такого переведення, причиною якого стала колишня приналежність родини до Воздвиженського трудового братства, яке було створене на релігійно-філософському підґрунті поміщиком М.М. Неплюєвим задовго до революції [15, арк. 34].

Натомість інші вузи регіону з розмахом провели цю кампанію. Ніжинський ІНО втратив 50 студентів, Чернігівський ІНО – 18, Ніжинський робфак – 22, Чернігівський робфак – 11 [15, арк. 112]. Звичайно, така неблагонадійність зумовила прискорення ліквідації вузу. Фактичним підтвердженням цієї тези є виписка із протоколу Президії Укрголовпрофосвіти від 26.06.1924 р. у якій міститься звіт інспектора педосвіти Зотіна про поїздку до Глухівського ІНО. У цьому документі зазначається: «Ввиду того, что Глуховский ИНО в

настоящее время находится в районном центре, где не может быть предпосылок для существования высшего педагогического заведения (комплектность шла до сих пор за счет мещанского элемента города Глухова), политическое руководство не может быть обеспечено, а также учитывая полное отсутствие в работе ИНО какой-либо общественно-политической работы преподавателей и студенчества, оторванность его от той широкой работы, которая ведется по линии переподготовки учительства и принимая во внимание, что на Черниговщине имеется еще два института в Нежине и Чернигове институт считать необходимым закрыть» [16, арк. 18]. Постановою Колегії від 20.06.1924 р. та Президії від 26.06.1924 р. Головного відділу професійної освіти Глухівський інститут народної освіти був ліквідований і все його майно передавалося Чернігівському та Ніжинському інститутам для зміцнення їх матеріальної бази. Для проведення ліквідації Глухівського ІНО створювалась комісія, до складу якої входили представники Чернігівського губернського відділу професійної освіти, Чернігівського, Ніжинського та Глухівського ІНО й Глухівського районного виконавчого комітету. Комісії були надані вказівки про передачу помешкання ІНО Глухівському Райвиконкому для організації школи сільськогосподарського профілю. Учебний та господарський інвентар розподілявся між Чернігівським та Ніжинським ІНО. Студенти, які закінчили Глухівський ІНО, але ще не одержали тимчасового свідоцтва, направлялися губернською комісією на стажування під керівництво Ніжинського та Чернігівського інститутів. Всі інші студенти 1-го, 2-го, 3-го курсів отримали право на загальних умовах вступити до Чернігівського та Ніжинського ІНО після пильної перевірки приймальними комісіями соціального стану та здатності до педагогічної діяльності [17, арк. 1]. Заради знищення неприйняттого педагогічного досвіду Глухівської вищої школи навіть планувалися зміни щодо освітнього профілю новоствореного навчального закладу. У середині липня колишній викладач ІНО Федір Михайлович Леонтович, який певний час опікувався залишеним майном навчального закладу, звернувся до Губернського відділу народної освіти з проханням щодо пришвидшення вирішення долі установи: «...педкадри роз'їжджаються, а майно розтягується, потім невідомо з чим залишиться навчальний заклад і невідомо як буде вирішуватися кадрове забезпечення» [16, арк. 24].

Педагогічний освітній профіль установи вдалося зберегти, і уже з серпня 1924 р. Глухівські трьохрічні педагогічні курси постають як навчальний заклад з правом наступництва. Наприкінці жовтня курси почали функціонувати, знаходячись на утриманні міського бюджету. Яків Миколайович Морачевський (відомий Глухівський краєзнавець) став їх першим директором [18, арк. 6]. У 1925 р. педкурси реорганізували у педтехнікум, який готував учителів для початкової школи. Студентський контингент технікуму у 1925/1926 навчальному році складався із 115 осіб [18, арк. 26].

1920-ті роки проходили під гаслом реформ, що мали на меті докорінно змінити систему вищої освіти. Визначальним виявилось питання про професорсько-викладацькі кадри, без яких ставало неможливим функціонування самої системи. Політичні лідери нової радянської держави оцінювали дореволюційні професорсько-викладацькі кадри вишів виключно з класових позицій (як носіїв ворожої буржуазної ідеології та культури). Однак об'єктивні обставини пореволюційного періоду зумовлювали необхідність одночасного використання старих викладацьких кадрів та формування нових. Старих спеціалістів чистили, українізували, а пізніше навпаки звинувачували в буржуазному націоналізмі. Тим часом форсованими темпами йшла підготовка нових кадрів за допомогою так званого висуванства, поширення сумісництва, через використання традиційного шляху підготовки.

На початку 1920-х рр. внаслідок дефіциту кваліфікованих викладацьких кадрів вишів Наркомос УСРР залучав до співпраці дореволюційних викладачів. У 1920 р. було розроблено і впроваджено інструкцію обліку працівників науки і культури, за якою викладачі вишів повинні були пройти реєстрацію у відділах народної освіти, лише після якої їм надавалася робота. У провінційних вишах ситуація з викладацькими кадрами була настільки складною, що питання про благонадійність того чи іншого викладача у той час на порядок денний не ставилось, тому у більшості своїй ці навчальні заклади були забезпечені професорсько-викладацьким складом

саме дореволюційної підготовки, Глухівський виш не був виключенням. Його колишня студентка Н. Зенченко у своїх спогадах зазначала: «В городе в то время сосредоточились высококвалифицированные педагогические кадры – одни из них были эвакуированы в Глухов, другие приехали сюда, спасаясь от голода, третьи возвращались поближе к родным местам. Наконец, и сам учительский институт тоже располагал рядом прекрасных преподавателей, таких как Константин Павлович Ягодовский, который со своей семьей приехал в Глухов из Петрограда в начале 1916 года, спасаясь от голода. К тому времени он был уже вполне сложившимся педагогом и успел поработать в ряде таких лучших школ дореволюционной России, как Стоюнинская гимназия, Выборгское коммерческое училище, Тенишевское училище в Петербурге» [19, с. 2]. Курс теорії та психології художньої творчості викладав Вікторин Васильович Голубєв, який працював ще за часів Учительського інституту. Політичний цикл був представлений політичною економією, яку читав історик Сергій Федорович Іваницький, силою долі та обставинами Першої світової війни закинтий до Глухова із Вільно. Історію філософії в академічній манері викладав ерудований професор Яків Миколайович Колубовський, який переїхав на початку революції із голодного Петрограду до Глухова. Соціологію читав історик Василь Костянтинівич Федоренко, який пізніше вів і курси російської та української історії і методики історії, історію соціалізму та курс радянської конституції. Логіка та психологія захоплено звучала з уст Віктора Олександровича Селенкіна, який теж приїхав до Глухова із Вільно [19, с. 4]. Талановитий викладач фізики Алексєєва Ольга Парфірїївна, яка у 1919 р. закінчила Петроградський університет, читала хімію у Петроградському жіночому політехнічному інституті, а в голодні пореволюційні роки повернулася на батьківщину [9, арк. 11]. Всі ці викладачі мали дореволюційну вищу освіту і саме вони склали високоосвічений викладацький осередок вишу, який тримав високий рівень викладання предметів в інституті.

На жаль, як зазначалося вище, після реорганізації інституту жоден із викладачів Глухівського ІНО не увійшов до штату новопосталого навчального закладу. К. Ягодовський на короткий термін з'являється у штаті професорського складу Чернігівського ІНО [18, арк. 46], а потім його подальший трудовий шлях пов'язаний з вузами Ленінграду [20], Я. Колубовський до початку 30-х років працював у Ніжинському ІНО [21, арк. 1], О. Алексєєва, як і більшість викладачів вузу поїхали працювати до новоствореного Луганського ІНО [22].

Саме такими тоталітарно-адміністративними методами була вирішена доля педагогічного персоналу Глухівського вишу. Вважалося, що колектив вузу, а це переважна більшість викладачів, колишніх працівників дореволюційних середніх навчальних закладів, які мали широку всебічну підготовку, об'єктивно оцінювали реалії життя та ще не були занадто залякані діями репресивної радянської системи, демократично ставився до процесу навчання. Своїм прикладом вільнодумства щодо реорганізаційних нововведень, виказав тоталітарному уряду нелояльність та неблагонадійність, що загрожувало сталому існуванню радянської системи освіти і зумовлювало незаангажоване сприйняття дійсності студентським загалом.

Підготовка кваліфікованих спеціалістів у вишах була невід'ємною від ідейно-виховної роботи, основою якої було формування у викладачів та студентів комуністичного світогляду. У позанавчальний час була розгорнута різнобічна масово-політична робота. У виховній роботі громадські організації вишів використовували різноманітні форми: збори і мітинги, лекції і доповіді, зустрічі з видатним діячами науки та культури, диспути, університети культури, спортивно-масові заходи тощо. Значного поширення набула система різноманітних гуртків, де студенти і співробітники вивчали питання марксистсько-ленінської теорії, поточної політики, міжнародного робітничого руху. На початку 20-х років у Глухівському інституті народної освіти був організований студентський клуб із секціями наукової самоосвіти, марксистського суспільствознавства, мистецтв та українознавства. Політична підготовка також була запроваджена в клубній роботі через організацію гуртків відповідного напрямку. Шляхом створення у клубі редакційно-видавничого відділу в інституті було започатковано випуск стінної газети, яка виходила з періодичністю один раз на тиждень і інформувала вишівський загал не

тільки про політичні події у країні, а й висвітлювала інститутські новини. Також було призначено двох позаштатних кореспондентів із студентів Глухівського ІНО для журналу «Студент революції», які повинні були періодично надавати інформацію журналу про вишівський перебіг подій.

У цей період, перебуваючи під впливом рішення X з'їзду РКП(б) про запровадження нової економічної політики та намагаючись хоча б якимсь чином поліпшити матеріальне становище інституту, при Глухівському ІНО починають створюватись виробничі артілі із найбідніших студентів. Була відкрита палітурна майстерня та майстерня по ремонту взуття. Одному із студентів було доручено облаштувати перукарню для обслуговування вишівського контингенту. Щоб відкрити ці виробничі заклади, в інституті відбулася концертна вистава, кошти від якої були спрямовані на організацію роботи майстерень. На жаль, вони проіснували не довго і суттєво не поповнили інститутський бюджет [23, арк. 215]. Такі концертні вистави влаштувались або з благодійною метою, або до якихось пам'ятних дат. Вечори готувались ретельно і проходили на високому художньому рівні. У місті вони збирали численну аудиторію і користувались незмінним успіхом. Глядачів приваблював інститутський хор, який очолював викладач із консерваторською освітою Ян Ступка. Із числа тодішніх студентів – учасників цих вечорів, деякі в подальшому стали професійними артистами, як-то Катерина Мароко, Василь Бізов, Валентина Хоменко. З надзвичайною помпезністю був улаштований вечір пам'яті Т.Г. Шевченка. Він готувався декілька місяців. Вся актовка зала була прикрашена уривками з творів поета, а на сцені розмістили завітчаний та прикрашений рушниками великий портрет Кобзаря. Всі учасники вечора були у яскравих українських костюмах, дівчата у вінках. Гостей зустрічали чергові розпорядники, вручали програмки і проводжали їх до зали. Після невеликого вступного слова відбувся грандіозний концерт на два відділення [19, с. 4]. У черговій студентській газеті Глухівського ІНО за 1924 р. зазначалося, що після того, як студентський клуб отримав приміщення колишньої ректорської квартири, він суттєво розширив діапазон своєї діяльності, відкривши хорову, театральну, шахову та спортивну секції. 9 лютого цього ж таки року в інституті був організований спортивний вечір сімейного характеру [6, арк. 61 зв.].

З 1925 р. почав функціонувати Глухівський педтехнікум. Організаційним центром молоді було виконавче бюро, яке тісно співпрацювало з секцією незаможного селянства. У 1926 р. створили комсомольський осередок, профсекцію на чолі з профкомом у складі 5 осіб. Вони здійснювали керівництво культосвітньою роботою у технікумі. Студенти працювали у драматично-хоровому гуртку, організовували вечірки, вечори самодіяльності, літературно-побутові суди, зокрема над творами «Луна с правой стороны» Малишкіна й «Без черемухи» Романова, виголошували лекції на політичні та літературні теми. Крім того, молодь випускала стінну, «світову та усну» газети «Освітнянин». Студенти також працювали у окружному сільбуді, військовій команді тощо. Перший випуск учителів було здійснено у 1927 р. Дописувач Х. Остапенко повідомляв про стипендіальне забезпечення (стипендії отримували лише 35% студентства) [24, с. 59].

На початку 30-х років для студентів Глухівського інституту соціальної освіти громадська робота полягала у проведенні роз'яснень серед жителів сіл Студенок, Слоут, Береза переваг колгоспного способу життя. У 1932 р. студентів Корюківського робітфаку Глухівського ІСВ без згоди керівництва вишу було мобілізовано для проведення хлібозаготівель по району, на що директор Глухівського інституту соціального виховання Ю.Я. Рожков висловив своє категоричне заперечення [25, арк. 13].

Духовний розвиток глухівського студентства відбувався завдяки створенню університету класичної музики при самодіяльних гуртках вишу, якими керували завідувач бібліотеки з консерваторською освітою С.Є.Мацелінський та завідувач канцелярії, людина високої культури особливо в галузі драматургії В. Бізов. Ними організовувалися тематичні концерти, присвячені музиці Бетховена, Шуберта, Гріга, Чайковського, Бородіна, Лисенка. Бізов керував драматичним гуртком. Маючи режисерські здібності, він формував у майбутніх учителів навички виразності в передачі образів драматичних героїв з п'єс Марка Твена «Хлібороб по-американськи», П.

Куліша «Родина щіткарів» та ін. Бюро комсомольської організації ухвалило рішення щодо організації зустрічі студентів із відомими людьми. У 1931 р. Глухівський ІСВ відвідали письменник Петро Панч, поет Павло Усенко і літературний критик Дмитро Косарик [26, с. 33]. Для оздоровлення духовного життя студента вишукувались різноманітні заходи, спрямовані на підвищення культури, інтелектуального збагачення майбутніх інтелігентів. Молодь вбирала все те краще з цивілізованого світу, що формувало моральні і світоглядні підвалини. Що ж стосується останніх, то вони міцно трималися і не випускалися ні на мить із партійного та комсомольського поля зору.

У кінці 20-х на початку 30-х років викладацький склад регіональних вишів поповнювався, в основному, за рахунок міграції викладачів із одного вишу до іншого, і в меншій мірі випускниками того ж таки вишу. Наразі, у 1927 р. майбутній академік, випускник Глухівського вишу П.М. Агалецький, якому запропонували посаду лаборанта, у листі до НКО писав: «Маючи зі свого боку велике бажання підвищувати свої знання в галузі фізико-хімії, я прохаю вас дати мені дозвіл працювати в фізико-хімічному кабінеті Глухівського педтехнікуму без утримання. Можу зазначити, що адміністрація вишу цей мій намір цілком підтримує, а старший інспектор педосвіти Підшевікін, коли я звертався до нього 05.08.1927 р. казав, що це моє прохання задовольнити можна. Соціально-виховну працю я провожу увечері на дітроботі по навантаженню ЛКСМУ, тому робота в технікумі їй перешкоджати не буде» [27, арк. 31 зв.]. На жаль, посада так і не була затверджена штатним розписом, а П.М. Агалецький так і не увійшов до викладацького складу Глухівського педтехнікуму.

Як зазначалося вище, матеріальне становище студентства, особливо на початку 1920-х рр., було досить скрутним. Для вишів це був період боротьби за існування. У липні 1921 р. Комісія Губернської народної освіти Чернігівського Губпрофосу з огляду на гостру продовольчу кризу навіть вимушена була ухвалити постанову про припинення у всіх навчальних закладах Чернігівщини занять до 1 вересня того ж року [28, арк. 35]. У зв'язку з неможливістю повного забезпечення інститути були переведені на часткове самообслуговування і самооплачування. Виші почали створювати свої підсобні господарства, де працювали як студенти, так і викладачі. Для поліпшення фінансового становища у вищій школі було введено плату за навчання, від якої звільнялося лише пролетарське студентство. Розпорядженням Губпрофосу від 10 травня 1922 р. за № 1771 з 1 травня цього ж року у Глухівському ІНО була введена плата за навчання в розмірі 12 золотих крб. [9, арк. 23]. Цією постановою більшість студентів ІНО, які й без того знаходились на межі виживання, були поставлені у безвихідне становище. Один із студентів Глухівського ІНО доводив до відома керівництва вишу: «С поступлением в институт жил до настоящего времени благодаря только тому, что родные отпускали самое необходимое количество продуктов для пропитания, так как заработок от репетиторства был незначительным. В дальнейшем существование мое совершенно необеспечено, ибо 70-летний отец, потерявший работоспособность, не сможет меня содержать. В виду изложенного я ни в коем случае не смогу оплачивать свою учебу» [29, арк. 37].

30-31 грудня 1924 р. на Губернській нараді виконавчих бюро професійних секцій відзначалося, що матеріальний стан інститутів надзвичайно важкий внаслідок відсутності коштів у місцевих бюджетах, а від цього в першу чергу страждає побут студентів. Денний раціон їжі був настільки мізерний, що при великій завантаженості академроботою виникав великий ризик випустити зі стін вишів не просто непрацездатних працівників, а інвалідів [30, арк. 20]. У 1926 р. у Глухівській місцевій газеті «Червоне село» була надрукована стаття, яка фактично стала сповіддю голодного глухівського студентства. «Кінець лекції, ледве сидиш. Голову зовсім стисло, палає, як в огні. Скінчилися заняття... Всі поспішають на обід. Але який обід з «чотирьох блюд». Каша – борщ, а якщо хочеш, то борщ – каша, а якщо захочеш, то можна побавитись з Н2О. І роздме тобі живіт. У вечорі знову чай, комісії, підкомісії, зборів ціла орава. І вертаєшся ти, ледве дихаєш, знову з такою ж важкою думкою про завтрашній день» [31].

У 1926-1927 навчальному році на 153 студенти було виділено 30 стипендій, що було на 21 стипендію нижче норми. Внаслідок цього надзвичайно великий відсоток студентів першого

курсу змушений був залишити виш. Та ж частина, що залишилася на власному утриманні, дала високий відсоток академзаборгованості [32, арк. 14].

У 30-ті роки ХХ ст. матеріальний стан та умови навчання глухівських студентів суттєво не поліпшились. Залишилися ті ж самі проблеми з платою за навчання, недостатньою кількістю стипендій, необлаштованістю їдалень та гуртожитків. Студенти не отримували елементарного. «...гуртожиток № 5 на площі ім.Красіна. В приміщенні зовсім неприваблива картина. Шибки у вікнах вибиті, столи позбивані з неструганих дошок, тумбочок немає, вся брудна білизна лежить під ліжками, а то й під головами. Двірні замки у більшості кімнат відсутні. Підлогу миють раз на тиждень, і то не миють, а витирають мокрою ганчіркою. У кімнаті № 3 матраци не набиті, у дверях нема крючка. На ніч студенти зачиняють двері палкою. Немає в гуртожитку перевареної води. Відсутнє електричне освітлення. Ще гірше на студентському подвір'ї. Тут повно бруду, покидьків. Вбиральня забруднена, з одною ручкою, без поділу на чоловічу та жіночу половини» [33]. Знову ж таки освітлення не працювало. У 1934 р. секретар комсомольської організації інституту Гриценко звернувся на шпальтах місцевої газети до голови міськради Лоцмана з проханням про вирішення проблеми подачі освітлення до інститутських корпусів та гуртожитків [34].

Харчування проводилось через студентську їдальню Міськробкопу і коштувало 42 крб. на місяць. Хліба отримували 300 гр. на день [25, арк. 18]. Приміщення їдальні було обладнане не кращим чином. Вішалки для одягу відсутні. Санітарний та гігієнічний стан теж не відповідав нормам. Ложки не милися, низькою була якість страв. За нормою студент щодня повинен був отримувати 1 кг картоплі і капусти та 50 г жирів, що не відповідало дійсності. В їдальні, коли не вистачало супу, в казан доливали непереварену воду [33].

Навчальний процес у педвишах прирівнювався до навчально-трудової мобілізації. Учбова повинність розумілася як один із найважливіших державних обов'язків члена трудового соціалістичного союзу. Невиконання або недостатнє виконання студентом вимог навчального плану повинно було розглядатися як тяжкий злочин проти робітничої держави. [35, арк. 1].

Заняття проходили на основі безпосереднього вивчення виробничих процесів. Обов'язком студентів стали трудова та учбова діяльність. У 30-х роках захоплення політехнізацією призвело до того, що студенти педагогічних вишів в літню пору по два місяці відробляли виробничу практику на машинобудівних заводах, фабриках різного профілю, цукроварнях. Студенти Глухівського педкомбінату засвоювали технологію розпилювання дерева на Неплюївському лісопилному заводі із застарілою допотопною технікою середини ХІХ ст. [26, с. 32].

Проте, трудові процеси також організовувалися на фахових виробництвах або при інститутах (частіше це були виші педагогічного спрямування) створювались дослідні навчально-допоміжні заклади (школи, дитячі садки, клуби) [36, арк. 4]. У першій половині 20-х років вони слугували потужною базою для проходження педагогічної практики, що було надзвичайно дієвим фактором в отриманні майбутньої професії. За спогадами колишньої випускниці Глухівського ІЮ Н.С. Зенченко, у ті часи в інституті була чудово організована педагогічна практика. З цією метою при ньому була створена зразкова дослідно-показова школа № 5 (робота в якій проводилась представниками дореволюційної вищої школи) з надзвичайно малочисельними класами від 6 до 12-15 учнів. В цій школі студенти спостерігали чудові уроки методистів В.К. Федоренка, В.В. Голубева, які таким чином навчали не тільки словом, а й особистим прикладом. Саме в цій школі студенти давали пробні уроки з конспектів, які неодноразово перероблялися після перевірки методистами, проводили залікові уроки з детальним їх обговоренням у подальшому. При обговоренні враховувалися і розробка змісту уроку, і методика проведення, і психологічні основи, і знання класу, і контакт з учнями, а також зовнішній вигляд, жести, міміка, інтонація, вміння володіти собою та багато іншого. Отримати оцінку «весьма удовлетворительно» було надзвичайно складною справою. У цій же школі студенти давали і свої перші самостійні уроки, підміняючи хворих викладачів. Інколи такі уроки

доводилось вести експромтом, але й вони строго контролювалися керівниками практики [19, с. 6].

Не дивлячись на всі негаразди пореволюційного періоду і постійне втручання у навчально-виховний процес з боку нової влади, закладені дореволюційні традиційні методологічні основи функціонування вищої школи ще продовжували діяти упродовж майже всього першого десятиліття існування радянської влади. Але процес більшовицького реформування вишівської системи освіти невпинно рухався у заданому напрямку. І вже зовсім по-іншому оцінюють запроваджені новітні форми вишівської освіти випускники Глухівського інституту соціального виховання початку 30-х років. За спогадами професора, академіка НАН України, секретаря ЦК Компартії України з питань ідеології Ф.Д. Овчаренка після другого року навчання інститут відрядив групу кращих студентів на педагогічну практику до Некрасівської семирічної школи поблизу Глухова. Педагогічний процес у школі повністю було делеговано студентам, а один із них став «директором» закладу. Кожний намагався підготувати змістовні уроки, до основи яких було покладено принцип політехнізації. При школі розвели кроликів, а для застосування біологічних засад у сільському господарстві проводились екскурсії до місцевого колгоспу. Учителі-практиканти виступали перед батьками учнів із методичними порадами, а для колгоспників читались лекції про успіхи колгоспного ладу, застосування нових засобів підвищення урожайності сільськогосподарських культур, політичні події у світі та ін. Цей досвід не виправдав себе. Замість того, щоб розподілити студентів по школах і під наглядом досвідчених учителів провести практику для набуття педагогічного досвіду, студентів залишили без нагляду методистів та методичних рекомендацій. Від них вимагалось у основу навчання покласти політехнізацію, яку вважали на той час базою для формування майбутніх будівників комунізму [26, с. 31].

Класовий підхід до проблем будівництва вищої школи передбачав не тільки докорінні зміни її організаційних форм, але й методів викладання. На початку 1920-х рр. вишівські методи навчання зазнали певних змін у порівнянні зі старою школою. Основними серед них у конкретний період часу були бригадно-лабораторний, комплексно-груповий методи, дальтон-план, лекції, семінарські, практичні й лабораторні заняття, конференції.

Наслідуючи колективні форми господарювання, у вишах був уведений бригадно-лабораторний метод навчання. Відповідно до нього студенти орієнтувалися на заучування матеріалу з книг, виконання лабораторних робіт без викладачів, заняття без розкладу. Зміст такого методу зводився до того, що після вичитки викладачем курсу створювалась бригада з 5-8 чоловік. Кожному студенту чи групі студентів давалося завдання, після виконання якого він знайомив з результатами іншу частину групи. Матеріали лекцій обговорювалися групою за конспектами. За бригаду перед викладачем звітувався бригадир або один із членів бригади, уповноважений від групи, який складав іспит або екзаменувався у викладача. Роль останнього при цьому звужувалась до мінімуму. З одного боку це економило час студентів, не витрачаючи його на пророблення інших тем, з іншого – обмежувало свої можливості у пізнанні нового, робило знання уривчастими, що призводило до невисоких академічних показників та заважало виявити індивідуальні здібності студентів [37, с. 215]. У переважній більшості при застосуванні цього методу серед студентського контингенту обирався представник, і як правило це був один із наймолодших студентів групи, якому легко давалося засвоєння матеріалу. Він практично здавав іспити по всім предметам, при цьому оцінка виставлялася кожному членові бригади. Тобто серед маси студентства належну освіту отримували одиниці. Колишній студент Глухівського педінституту Ф.Д. Овчаренко згадував: «...після того, як ми колективно засвоювали матеріал за шпаргалками, я ґрунтовно студіював підручники чи то консультувався у викладача. Лише потім йшов на здачу іспиту від усієї бригади. Але, хвалити Бога, це швидко відмерло і педагогічні ідеї ректора Глухівського педінституту Ягодівського відновились. Посилились вимоги до тих, хто нас навчав, і до студентів за якість знань» [26, с. 31]. На початку 1930-х рр. відбуваються зміни у системі методів навчання. 19 вересня 1932 р. ЦВК СРСР ухвалив

постанову, яка скасувала бригадно-лабораторний метод навчання. Основним методом ведення занять у вишах стала лекційно-семінарська система.

У 20-ті роки в Україні широкого розповсюдження набула українізаційна кампанія, яка не могла оминати вищі навчальні заклади. Завоювавши українські землі, більшовицьке керівництво не відчувало, що територія колишньої Російської імперії є повністю підкореною. У ході національно-визвольних змагань стало зрозумілим, що гасла національних партій знаходять відгук у значній частині українського суспільства. Це застало радянських керівників замислитися над питаннями зміцнення більшовицького впливу в Україні. Тому керівництво РКП(б), починаючи з 1919 р., йде на окремі поступки українцям у національній сфері [38]. На XII з'їзді РКП(б) у квітні 1923 р. було проголошено курс на здійснення політики коренізації, що дістала в Україні назву українізації.

Українська мова як засіб спілкування більшості населення УСРР була оголошена мовою офіційних зносин. Установлювалось, що документи уряду та центральних відомств радянських органів, призначені для загального відома, належить публікувати українською та російською мовами, а найважливіші урядові документи – також і мовами національних меншин, що проживали в УСРР. Було заборонено брати на роботу в державні організації службовців, що не володіли українською мовою [39].

Офіційного значення українізація на Чернігівщині набула у другій половині 1923 р. після прийняття ВУЦВК та РНК 1 серпня 1923 р. постанови «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови» [40, с. 3]. У липні 1923 р. Губернським відділом народної освіти був ухвалений план українізації радянського апарату культурно-просвітницьких установ та установ професійної освіти Чернігівщини. Щодо вищих навчальних закладів губернії, то в першу чергу протягом двох років повинні були українізуватись педагогічні виші, сільськогосподарські і кооперативні технікуми. Однак, для вузів, які знаходились у північних районах губернії і в яких більшість студентів спілкувалися російською, термін українізації був подовжений до 1927-1928 навчального року.

Незважаючи на всі зовнішні намагання партійних і державних установ якнайшвидше провести українізацію в Глухівському окрузі, у травні 1929 р. чергова партійна директива наголошувала, що «...процес опанування української мови проходить неприпустимо мляво. До цього часу по більшості масових установ соцвиху округу українська мова неможливо калічна і засмічена» [41, арк. 72]. Відповідно не кращим чином проходив процес українізації і в Глухівському ІНО. У протоколі № 2 загальних зборів Глухівського ІНО за 1924 р. зазначалося, що заняття у виші проводились російською. У навчальний план на 1925-1926 навчальний рік українська мова та українська література були уведені як окремі дисципліни. Із 16 викладачів інституту володіли українською мовою 7, серед яких відомі прізвища П.Мохова, що викладав графічне мистецтво, Т.Корнушенка та Л.Шкурата, які викладали ручну працю. Із 114 студентів інституту знали мову 78 осіб, але користувалися нею в побуті менше половини. В бібліотеці налічувалося 167 українських книжок. У наступному навчальному році планувалося частково перейти на українську мову викладання ботаніки, зоології, анатомії і фізіології людини, фізики, хімії, неорганічної еволюції, енциклопедії виробництва, краєзнавства, географії, ручної праці по металу та дереву. Планувалося також заміщувати вакантні посади викладачів із числа тих кандидатів, які володіли українською мовою [6, арк. 76].

Але задекларовані плани реалізувати не вдалося внаслідок ліквідації Глухівського ІНО. Керівництво ж педтехнікуму, який постав на місці ліквідованого інституту, у той час переймалося більше організаційними питаннями, ніж питаннями упровадження політики українізації. У 1927 р. перевірка учителів Глухівського району, яких готував Глухівський педтехнікум, виявила повне незнання української мови, у зв'язку з чим було запропоновано скасувати попередні постанови щодо звільнення від перевірки учителів-студентів педтехнікуму. Виключення становили лише ті студенти, повна українізованість яких не викликала жодних сумнівів. У цілому в окрузі тільки 8 % учителів знали мову на достатньому рівні, а 80 % практично нею не володіли. За абсолютне незнання української було знято з посади 3 учителя у

Глухівському районі і 5 у Шосткинському, але через деякий час після складення іспиту вони знову були прийняті на роботу [42, арк. 34].

Навіть кардинальні заходи, які почали проводити у 1930 р. в уже нововідкритому Глухівському інституті соціального виховання, зокрема не переводити студентів на старші курси через відсутність знань української мови (наприклад студента Гаврилова, який виявив повну безграмотність [43, арк. 54 зв.]), не дали бажаних результатів, тим більше, що уже в цей період заходи з політики українізації поступово почали згортатися.

Політика українізації у Глухівському виші не була реалізована через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин. Зокрема, близькість кордону з Росією спонукала більшість населення Глухівського округу досить поверхово ставитись до українізаційних процесів. Загалом же весь процес українізації вишу відбувався мляво, бо в більшості випадків такі заходи ігнорувалися як керівництвом закладів, так і студентами.

Український варіант радянської освітньої системи (з певними змінами і модифікаціями) проіснував фактично до початку 30-х років, тобто до проведеної силової уніфікації системи народної освіти в масштабах всього СРСР. Її мета поставала у необхідності створення єдиної системи народної освіти для вирішенні проблеми реорганізації і тотального підпорядкування освітньої галузі Української соціалістичної радянської республіки, яка суттєво відрізнялась від російської, що обумовлювало автономний розвиток і сприяло індивідуалізації.

У серпні 1930 р. союзний уряд приймає постанову, «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти в Україні» відповідно до якої в республіці передбачались такі типи навчальних закладів:

1. Вищі педагогічні школи – педагогічні інститути.
2. Середні педагогічні школи – педагогічні технікуми.
3. Короткотермінові педагогічні курси.

Основним навчальним закладом ставав виш, головним джерелом кадрового забезпечення якого були робітфаки і підготовчі курси, строк навчання від трьох до чотирьох років [44, с. 74]. На жаль, організація курсів проходила з великими труднощами. Вони у переважній більшості повинні були утримуватись коштом місцевих бюджетів, у яких не передбачались такі витрати. Курси розпочинали свою роботу, як правило, невчасно і з меншою кількістю слухачів, ніж планувалося. Щоб облаштувати курси при Глухівському інституті соціального виховання потрібно було асигнувати 3418,4 крб. Різниця між запланованими і фактично профінансованими (3218,4 крб.) коштами матеріальним тягарем лягала на виш, таким чином обмежуючи витрати на його студентів [45, арк. 221].

Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР «Про реорганізацію вищих навчальних закладів, технікумів і робітничих факультетів» у системі Наркомату освіти УСРР залишилися педагогічні, музично-театральні та фізкультурні заклади [46, с. 155]. У 1930 р. створюється кілька типів вишів фізико-математичні інститути, інститути професійної освіти та інститути соціального виховання. Глухівський стає інститутом соціального виховання, що готував вчителів-комплесників (цикловиків) для старших класів семирічної школи [46, с. 183]. У Глухові, у цей період, отримували освіту вчителі хімії, біології, історії, географії, української мови та літератури [47, с. 41].

Слід відмітити позитивний момент цього реформування. Він стосується змін, які були внесені до навчальних планів. Так, наприклад, на мовно-літературному відділенні з навчального плану були вилучені математика, фізика, географія, хімія, а замість них уведено загальне мовознавство, старослов'янська мова, теорія літератури, зарубіжна література. Подібне спостерігалось і на інших відділеннях. Навчальні плани з того часу стали типовими для всіх педагогічних вишів України. Негативом стало збільшення кількості студентського контингенту за рахунок випускників підготовчих курсів, робітфаків і навіть «кращих учнів» семирічних шкіл.

У 1930 р. при Глухівському ІСВ були відкриті: заочне відділення, педагогічні курси і продовжував свою роботу педтехнікум. У 1931-1932 рр. також почали функціонувати робітфаки Глухівського інституту у таких містах Чернігівської області, як Корюківці, Семенівці, Новгород-

Сіверському та Глухові безпосередньо у самому виші Увесь цей комплекс отримав назву Глухівського педагогічного комбінату в якому у 1931 р. навчалось 600 осіб. [48, арк. 18].

У вересні 1933 р. Глухівський інститут соціального виховання був реорганізований у педагогічний з чотирьохрічним терміном навчання. У складі інституту функціонували математичний, фізичний, мовно-літературний, історичний та агробіологічний факультети [49, с. 363]. У контексті цієї реорганізації Новгород-Сіверський робітфак було ліквідовано [48, арк. 26]. Усі ці реформаційні експерименти болісно сприймалися колективом вишу. Невизначеність майбутнього професійного спрямування вузу зумовлювала неодноразові звернення керівництва інституту до НКО з вимогами щодо роз'яснень реформаційних планів та подальшого становлення вишівського навчального процесу: «До цього часу невідомо точної номенклатури тих відділів, що мають існувати при нашому інституті. Питання про навчальний план набуває особливої важливості ще й через ліквідацію педпрактики. Невідомо який термін навчання буде встановлено для педінститутів – 3 роки чи 4, як в РСФСР, які стандартні підручники встановлено для інститутів і які доцільно закуповувати при сучасній відсутності списку затверджених підручників. Невідом, як слід підготувати проведення педпрактики в майбутньому році – чи відкриватимуться досвідні школи при інститутах, чи окремі школи будуть прикріплюватись до інститутів. Чи буде набір на денний відділ робітфаку і який контингент набору встановлений для нас» [48, арк. 25].

Не дивлячись на проблеми, які поставали перед вишами щодо комплектування їх вихідцями із робітничого середовища, до середини 30-х років ХХ ст. питання пролетаризації вважалося вирішеним. Про це говорять дані, наведені нижче [48, арк. 6].

Таблиця

Відомості про перебіг набору до Глухівського Інституту Соціального виховання на 20 серпня 1932 р.

Норма набору	Перев з робф.	Подано заяв	За соцстаном				Партійність		За освітою	
			роб.	діти роб.	колг.	вчит.	КПУ	ЛКСМ	не має	має
120	22	99	8	6	57	28	3	35	13	86

Із середини 30-х років проблема класового принципу комплектування вищої школи втратила свою актуальність. На порядку денному постало питання ідеологічної лояльності та безапеляційної підтримки політики владного режиму. Кінець 20-х – 30-ті роки в українській історії пов'язані з наростанням міфологізованих уявлень про радянську дійсність і відповідне становище в ній людини. І чим більш помітними ставали прогалини в системі цінностей, нав'язаних народу, тим гострішою, з погляду правлячої верхівки, була потреба підмінити в свідомості населення об'єктивні уявлення про реальний стан суспільства ідеологічними легендами про нього. Застосування насильства, як засобу політичної боротьби з противниками влади Рад і опозиційно налаштованими громадянами, було однією із важливих умов становлення і функціонування радянського тоталітарного режиму. Розпочаті владою полювання за «націоналістами, шкідниками, шпигунами» насамперед були направлені проти діячів культури, науково-технічної та освітянської інтелігенції. Звичайно, вони не оминули вузівський контингент.

У 1933-1934 рр. у Глухівському педінституті однією з форм громадської роботи зі студентами були політбесіди – так звані політбої. До участі у них запрошувались усі бажаючі, а комуністи і комсомольці повинні були брати участь обов'язково. Тема оголошувалась заздалегідь і керівник ставив одне питання за другим. Студенти повинні були висловлювати власне бачення проблеми. У відповідях, в основному, панувала загальнодержавна ідеологія. Якщо ж учасник бою дотримувався іншого погляду і вперто відстоював свою точку зору, то мав багато клопоту за антимакистські погляди. На одному з таких політбоїв студент Погребинський, досить начитаний юнак, намагався показати, що він, визнаючи переваги

марксистської теорії політекономії над теорією Гільфендірга, який дотримувався теорії Мальтуса, все ж вважає доцільним її використати, бо не все у ній суперечило марксизмові. Непідготовлений викладач політекономії не здатний був полемізувати і перейшов на звинувачення студента у ворожих поглядах [26, с. 40]. Погребинського виключили з інституту, як і студента Баштового, який «не тільки приховав своє куркульське походження (його батько мав 12 десятин землі і вітряк, який потім чомусь у колгоспі завалився), а й пропагував куркульську теорію про те, що за капіталізму наймити і бідняки, в своїй більшості мають змогу, як-то кажуть, вибитись в люди і стати заможними» [50].

Крім цього комісія чистки партійних рідів, яка працювала в Глухівському педінституті в контексті викриття «кубла українських націоналістів», вибірково і доволі поверхово пройшлася по студентському контингенту інституту, який на даному етапі не становив загрози більшовицьким державним устоям.

Гримнули на студента третього курсу Бондаренка, який не знав, що нового внесено у статут ВКП(б), звернули увагу на політичну безграмотність студента-випускника Соколовського та студента третього курсу Білика, який не міг сказати, хто є другим секретарем ЦК КП(б)У та кого обрали першим секретарем Київського обкому партії [51], обурилися через невігластво випускника історичного відділу Зінченка, який не відповідав на елементарні запитання з історії, бо «... заявляє, що німці окупували Україну у 1920 р., НЕП запровадили у 1924 р., а потім виправляється – не у 1924 р., а у 1925» [51].

За результатами комісії чистки за такі «дрібні» порушення, як політична неписьменність, Бондаренка, Білика та Соколова перевели в кандидати партії, а Зінченка ж – до співчуваючих [52].

Закомплексованість на державній ідеології позбавляла студентів можливості розширення свого світогляду, вільного висловлювання думок і збагачення новими знаннями. Страх переступити заучені положення класиків марксизму-ленінізму визначали потворну систему формування світогляду студентської молоді на незмінних підвалинах догматизму. Ні про який творчий підхід, свободу мислення тодішній майбутній учитель не міг і мріяти.

У 1933 р. до НКО надійшов лист від мешканки Глухова, «пильної громадянки» за псевдонімом Степняк, у якому вона наполегливо рекомендувала відрахувати з Глухівського педагогічного інституту низку перерахованих студентів, які «одевшись в захисні костюми, затесались в вуз, ускользя из поля внимания общественности» [53, арк. 174]. На жаль, такі листи до НКО були непоодинокими і на них реагували відповідним чином.

У надзвичайно складних умовах невизначеності, ідеологічного тиску та репресій доводилось працювати професорсько-викладацькому складу. Тридцять років принесли до вишів жорсткий контроль, наслідки страхіть Голодомору, загальну підозрілість та тотальні викриття «ворогів народу». Спектр засобів впливу на викладачів був різноманітним: нейтралізація, примус, насильство, залучення до різних форм радянської громадської діяльності.

Боротьба з «проявами буржуазно-націоналістичної ідеології» проводилась місцевими комітетами КП(б)У у вигляді чисток закладів освіти. Підставою для здійснення широкомасштабної кампанії по витісненню «соціально-небезпечних осіб» в освітянській сфері слугували «нездорові» політичні настрої серед педагогічних працівників, зафіксовані органами ДПУ.

Глухівські партійні організації вищих навчальних закладів почали вичищати навесні 1934 р. Була створена комісія чистки у складі голови комісії М.Н. Середенка (аспіранта інституту Червоної професури, надісланого Харківським обкомом партії) та членів комісії Шкловської і Кравченка (комуністів місцевих парторганізацій). Першим під тоталітарний прес попав Глухівський педінститут і, до речі, постраждав чи не найбільше. 16 червня 1934 р. у приміщенні театру Літнього саду розпочалась чистка парторганізації педінституту. Зала театру була переповнена студентством та викладачами різних учбових закладів [51]. Уже цього ж дня почався наступ на викладачів інституту, зокрема постраждав викладач української мови та літератури Сиротюк, якого звинуватили в українському шовінізмі за те, що «намагався

проводити контрреволюційну роботу на літературно-мовному фронті, ...розподіляв матеріал з літератури так, що майже вся кількість годин припадала на націоналістичну українську літературу, а для нової пролетарської літератури не залишалось часу» [51]. Далі за ідентичною схемою були звинувачені викладач історії Заходу і Сходу Гвоздецький, бо «... план своєї роботи побудував так, що встиг проробити історію лише до Паризької Комуни, а на історії революції та громадянської війни у нього не вистачило часу» [51], завідувач кафедри педагогіки Сукневич, бо «...у 1924-1930 рр. вчився у Житомирському педінституті під керівництвом українських шовіністів-контрреволюціонерів Коника та Гоца, а у Глухівському педінституті вперто продовжував проводити настанови своїх вчителів-контрреволюціонерів. Студентам не роз'яснював шкідливість українського націоналізму, ...був проти виключення націоналіста Сиротюка із спілки наукових працівників» [51].

Але найбільше дісталось директору педінституту Юрію Яковичу Рожкову. Після короткої розповіді про свій життєвий шлях на нього полилась злива запитань, особливо від тих, хто був зацікавлений в нанесенні дошкульного удару. Цим затятим обвинувачем стала викладачка суспільних наук Лопатень [26, с. 41], «одна з витриманих і найкращих комуністів інституту, ...що не лише підмічає недоліки в роботі товаришів, а й дає конкретні вказівки, як їх виправити» [54]. Така характеристика офіційної місцевої партійної преси надавалась за особливі заслуги, а вони дійсно були особливими, адже «...одна лише Лопатень була за виключення українських націоналістів Сиротюка і Шеремета із спілки наукових робітників» [54]. Її ж характеристика з боку студентів дещо суперечить офіційній: «...це одна із найгірших і бездарніших викладачів» [26, с. 42]. Ніякі ярлики, навішені ідеологічною машиною, не змогли змінити точку зору пересічного студента стосовно викладацького складу вузу того часу.

Основні аргументи звинувачень на адресу Рожкова зводились до того, що здійснюючи свою націоналістичну програму, він добивався в Наркомі освіти присвоєння Глухівському педінституту ім'я наркома освіти Миколи Скрипника, який наклав на себе руки, як тоді писали, через свій націоналістичний ухил [26, с. 42]. Також директор інституту «...під своїм захистом зібрав у педінституті ціле кубло вигнаних з інших вузів українських націоналістів, як Гвоздецький, Сукневич (хоча таких випадків в їх біографії не значиться), і ця згряя руками Рожкова підписала наказ про категоричну заборону розмовляти російською мовою на території інституту» [55], тому «як наслідок цього були окремі виступи студентів проти національної політики партії, розмовляючи про те, що Україна є колонією Росії» [56].

Росіянина Ю. Рожкова, який жив в Україні, вільно володів українською мовою, був професором, викладав основи марксизму-ленінізму, всю діяльність проводив у руслі усталених партійних догм, і який не мав жодних намірів бути українським націоналістом, було виключено з партії, і всі вищі партійні інстанції підтвердили це рішення.

Партійне керівництво спрямовано наносило удар на інтелігенцію, нищило тих її представників, які могли своїми поглядами або бодай крамольними помислами посіяти сумніви серед студентського загалу щодо вірності комуністичних догм, сталості та надійності більшовицького уряду.

Звинувачуючи тих чи інших представників інтелігенції, використовувався добре відомий і перевірений метод «буржуазного минулого». Вину викладача Гвоздецького вбачали в його непролетарському походженні та у відсутності твердих комуністичних поглядів у період революційних змагань 1917-1920 рр. «Народившись в сім'ї писаря, не пішов працювати, а став на писарчука у волості, а потім у земській управі. ...він встиг побувати у всіх арміях, які боролися проти радянської влади: у Скоропадського, Петлюри, галичан, а потім у 1920 р. разом з Галицьким корпусом перейшов на бік Червоної Армії. На ходу він перебудував свою ідеологію, бо уже у квітні 1920 р. в Ромнах проліз у партію. З того часу працював на різних партійних посадах, аж до 1925 р. Після закінчення інституту ім. Артема у 1928 р. працює на різних керівних посадах, поки не переходить до Глухівського педінституту. ...біографія Гвоздецького – типова біографія українського націоналіста» [57].

Не відрізнялися оригінальністю і звинувачення, які були пред'явлені викладачу педагогіки Сукневичу: «Каже, що народився у родині селянина, але мабуть не бідняком був його батько, бо ще за царського уряду Сукневич закінчив учительську семінарію. В революцію вступає до Червоної Армії, але потрапляє у полон до Денікіна і щось підозріло швидко тікає з того полону. Трапилось чудо – його не розстріляли денікінські кати, а дали змогу втекти. Після демобілізації вчителював на Поділлі, а закінчивши Житомирський педінститут, потрапив на роботу в Український науково-дослідний інститут педагогіки, а у Глухівському педінституті він зав. кафедрою педагогіки. ...націоналіст Сукневич тихою сапою провадив в життя ідеї українських націоналістів» [57].

Нікого, в даному випадку, не цікавили високий професійний рівень викладачів, їх принциповість, уважне ставлення до студентів і колег, порядність. Ці моральні та професійні якості в ті часи були не актуальними. Набагато ціннішими здобутками вважали бездоганне соціальне походження (наймит, бідняк, син або дочка селянина бідняка, батрака, робітника і т. д.), приналежність до комсомольської або партійної організації, бездоганне комуністичне минуле, сліпе відтворення сталих комуністично-більшовицьких догм. Такі кадри цінувалися надзвичайно: «...викладач політекономії та діамату Сахаренко народився в родині селянина-бідняка, з 1924 р. вступає в КМС і до 1929 р. перебуває на комсомольській роботі. В 1929 р. дістав відрядження до академії Крупської, яку закінчив у 1932 р. На всі запитання давав чіткі відповіді. Сахаренко гарний педагог і витриманий член партії» [54]. Ніхто не ставить під сумнів такі якості викладача, як витриманий член партії, але, на жаль, вони мало допомагали йому в професійній діяльності, і аж ніяк не підвищували його авторитет серед студентства.

Таких «ворогів народу», як «українські націоналісти викладачі Гвоздецький, Сукневич та директор педінституту дворушник Рожков з партії було виключено та з інституту вигнано» [52]. Подальша доля Гвоздецького та Сукневича поки що автору невідома. Юрій Якович Рожков не чекав заслання на Колиму чи Соловки, а швиденько виїхав до Росії, де його важко було звинуватити в українському націоналізмі. Працюючи в Орловському педагогічному інституті до пенсійного віку, мав велику повагу студентів та викладачів [26, с. 42].

Наслідки репресивної чистки педінституту були катастрофічними. В результаті цих заходів інститут не тільки втратив найкращих висококваліфікованих викладачів та здібних мислячих студентів – майбутніх професіоналів високого рівня, а й позбувся прогресивних перспективних факультетів. Весь цинізм висновків комісії чистки вміщується в чотирьох рядках: «Для покращення всієї роботи педінституту комісія пропонує в найближчий час поставити питання перед Наркомосом про перевод історичного і мовно-літературного факультетів в інший інститут, де вони будуть більш забезпечені кваліфікованими кадрами» [56]. Питання далекоглядних перспектив розвитку вишу в середині 30-х років були не на часі, а результати «блискучого вичищення» не забарилися. Не минуло й двох місяців, як перед педінститутом постала проблема відсутності кваліфікованих викладачів. «Директор інституту Теплицький ставить це питання в Наркоматі, навіть сам поїхав туди. Але поки що безрезультатно. До початку занять залишилося 3 шестиденки, а в інституті не вистачає 14 викладачів, в тому числі основних працівників: професорів фізики, математики, біології, педагогіки, історії. Це означає, що в інституті немає того основного кістяка викладачів, які повинні вести весь основний процес навчання. Ми вже не кажемо про те, що не вистачає і викладачів-доцентів. Щодо кадрів, то інститут зараз в найзагрозливішому стані» [58]. На початок навчального року виш так і залишився без викладачів української та російської мови і літератури, що змусило відкласти викладання цих предметів до кращих часів. Кафедри мови, математики та педагогіки не мали керівників [59]. Про яку якість навчання могла йти мова, коли інститут ледве животів. Тим більше, що дуже гостро стояло і питання набору студентів, адже резонанс партійної чистки відлякував вступаючих: «...в інституті немає приймальної комісії. Її утворюють, як пояснюють керівники, лише перед іспитами. ...пороз'їхались товариші по районах вербувати студентів, і як наслідок їхньої роботи – в інституті 8-10 заяв [58]. Рятувало становище тільки те, що на 150 місць

претендувало 80 випускників курсів підготовки до вищих навчальних закладів та понад 70 випускників робітфаку [45, арк. 29].

Друга хвиля репресій в інституті 1937-1938 рр. вже не була такою публічною. За спогадами колишніх студентів вона відбувалася приховано без будь-яких пояснень: «...одного разу не з'явився на заняття викладач історії Мазур, його швиденько замінили іншим викладачем і ніхто ніколи його не згадував. Навіть студенти боялись перешіптуватись між собою про те, що сталося, адже це було небезпечно. На зміну Мазуру прийшов новий викладач історії Давидова Іда Григорівна. Предмет вона викладала цікавіше і більш професійно за попереднього викладача, тому за нього досить швидко забули»[60].

На вимогу постанови ЦК КП(б)У від 5 травня 1935 р. «Про підготовку педагогічних кадрів, систему педагогічної освіти та сітку педагогічних установ» було проведено чергову реорганізацію педагогічної освіти. Починаючи з 1935-1936 навчального року у системі педагогічної вищої освіти встановлювалося два типи навчальних закладів: чотирирічні педагогічні інститути для підготовки вчителів середньої школи та дворічні учительські інститути для підготовки вчителів неповної середньої школи. Глухівський педінститут було реорганізовано в учительський, який функціонував у складі двох відділів: фізико-математичного і природничо-географічного [46, 174]. Глухівський педтехнікум, який існував при інституті, у 1939 р. було переведено до Білопілья. Тільки після другої світової війни Глухівський педінститут зміг розширити свої функціональні можливості.

З липня 1941 р. по вересень 1943 р. інститут не функціонував у зв'язку з окупацією міста німецькими військами. 1943 р. ознаменувався початком масштабного наступу радянських військ у результаті якого німці відступили з окупованих українських територій, залишивши по собі недобру славу. Прихід Радянської Армії теж сприйнявся з деякою насторогою, бо в пам'яті ще занадто свіжі були відчуття страху та безпорадності перед коліщатами сталінської тоталітарної машини. Звичайно, це мало добавляло позитиву у погляді на майбутнє. Але звісно, поганий мир – краще гарної війни – ця непохитна істина будь-якого часу відіграла серед українського загалу оптимізуючу роль у поступальних відновлюючих процесах повернення в «світле майбутнє» радянського суспільства. Почалася відбудова державних і громадських інституцій на несхитній комуністичній теоретичній основі.

У Глухів радянські війська прийшли 30 серпня 1943 р. Глухівський учительський інститут був одним з перших вузів України, які відновили свою роботу у 1943 р., коли ще тривали військові змагання двох тоталітарних держав на території України [61, с. 28]. Багато сил та енергії доклав до відновлення роботи інституту його директор Д.Г. Горан, який відразу після звільнення міста повернувся з евакуації [13, с. 29].

На початку жовтня 1943 р. було оголошено набір студентів, у результаті якого на перший курс було зараховано 140 осіб і 62 особи. – на другий курс (з числа тих хто закінчив перший курс у 1941 р.) [62, арк. 3].

До евакуації 1941 р. Глухівський учительський інститут мав два учбові корпуси, де були розташовані кабінети, лабораторії, бібліотека, читальна зала та інші допоміжні приміщення, що забезпечували мінімальні потреби у роботі інституту. Внаслідок воєнних дій було зруйновано обидва корпуси. Корпус № 2, у якому розміщався природничо-географічний факультет, знаходився у такому стані, що реставрувати можна було лише його половину. Корпус № 1, де розміщувався фізико-математичний факультет, постраждав менше, але і для його відбудови знадобилося немало матеріалів, коштів, робочої сили та часу, що зумовило початок його повноцінного функціонування тільки у другому семестрі 1943-1944 навч. року. Надто заважала доброякісній роботі відсутність меблів та обладнання, тому заняття почалися у приміщенні технікуму механізації сільського господарства, яке при невеликій затраті праці й коштів тимчасово задовольнило мінімальні потреби навчального процесу. Перші три тижні читалися лише лекції тому що лабораторії до практичних занять не були пристосовані. Основна частина практичних та лабораторних робіт проводилась пізніше, але частину з цих робіт було перенесено на весну другого семестру у зв'язку з низькою температурою в приміщеннях інституту у зимовий

період. З кабінетів функціонували тільки ботанічний, зоологічний та хімічний. Кабінет фізики устаткували і привели до ладу лише на початок другого семестру, у першому семестрі він обслуговувався тільки демонстративним матеріалом і тому лабораторні роботи з фізики не проводились [62, арк. 2]. Звичайно, говорити про повноцінний навчальний процес не має сенсу. Зранку йшли заняття, а у другій половині дня відбудова аудиторій, навчальних кабінетів та лабораторій, і все це, в основному, силами студентів. «Було надзвичайно важко. Боліли руки й спина. Молодим дівчаткам доводилось тягати на своїх плечах цеглу та пісок, розгрібати вручну завали. Про якусь самопідготовку навіть не йшлося, просто не вистачало часу і основне – сили. Тому викладачі змушені були прикладати максимум зусиль, щоб ми могли якнайкраще засвоїти матеріал на лекціях. Всі розуміли – іншого виходу немає» [63]. Використання безплатної підручної робочої сили було у державно будівничих традиціях радянського часу. Це привчало молоде покоління до цілком закономірного сприйняття невідворотності і правильності таких постійних «суспільно-корисних навантажень», недооцінки особистої ролі в суспільно будівничих процесах, відчуття меншовартості.

Комплектування інституту викладачами на початок 1943-1944 навч. року, якщо виходити з штатного розпису, дорівнювало близько 40%. Інститут розпочав свою роботу при наявності восьми викладачів: Горана Дмитра Михайловича – директора інституту (викладач марксизму-ленінізму), Яременка Івана Івановича – декана природничо-географічного факультету (викладач зоології), Сакала Дмитра Івановича – викладача ботаніки, Коваль Ірини Андріївни – викладача російської мови, Сапітона Григорія Львовича – декана фізико-математичного факультету (викладач фізики), Каліновської Віри Іванівни – викладача фізики, Клімантовича Миколи Антоновича – викладача математики і Федько Зої Іванівни – викладача практичної хімії [64, арк. 1]. Пізніше було взято на роботу викладачів, які працювали в інституті ще до евакуації: Петриненка Івана Зіновієвича – викладача хімії, Діденка Бориса Васильовича – викладача зоології, Вершигору Єлизавету Федорівну – викладача географії, Пирогова Михайла Яковича – завідуючого кафедрою географії, викладача географії, Гурьбу Олену Болеславівну – викладача німецької мови, Мірошникову Лідію Юхимівну – викладача фізкультури. Також були запрошені кращі вчителі шкіл, які на той момент перебували у Глухові: Радченко Пелагея Іванівна – викладач елементарної математики та Лисиця Єфросинія Кузьмівна – викладач марксизму-ленінізму [64, арк. 2]. Крім того, на початку другого семестру повернувся за викликом НКО РСЧА Чуйко Іван Федорович, який обійняв посаду замісника директора з учбово-наукової роботи і викладав педагогіку. З евакуації приїхала Сапітон Єлизавета Михайлівна – викладач математики. Через райвоєнкомати були запрошені для викладання військової справи Красовський Іван Олександрович та Рілов Семен Федорович (на жаль, останній під кінець навчального року звільнився за власним бажанням) [62, арк. 3]. Таким чином, до завершення навчального року інститут був забезпечений викладацьким складом у такій мірі, що дало можливість виконати навчальний план відповідно до визначених термінів.

Звичайно, не у всіх викладачів була належна освіта та професійний викладацький досвід роботи, які б відповідали вузівським вимогам. Серед викладачів тільки один Д.І. Сакало мав вчену ступінь кандидата біологічних наук (захистився напередодні війни у 1940 р.). Перспективи захисту кандидатських дисертацій мали І.І. Яременко, Б.В. Діденко та М.Я. Пирогов, але, на жаль, всі вони були передпенсійного віку, а війна, яка ще тривала, аж ніяк не сприяла швидкій реалізації цих перспектив. Деякі з викладачів: Є.Ф. Вершигора, С.Ф. Рілов, Є.Б. Гурьба, Л.Ю. Мірошникова не мали вищої освіти, але мали колосальний педагогічний досвід не тільки радянського періоду, а й дореволюційного. Наприклад, стиль та манера викладання Є.Ф.Вершигори (викладач географії з педагогічним стажем 37 років) відрізнялись від традиційно прийнятих радянською вищою школою. Єлизавета Федорівна закінчила Глухівську жіночу гімназію у перші роки ХХ ст. до революції мала можливість відвідати багато європейських країн. Звісно, на лекціях вона, використовуючи свої власні враження, отримані під час подорожей країнами, викладала програмний матеріал з неймовірною цікавістю. Студенти слухали її, не приховуючи захоплення. Інколи, враховуючи специфіку аудиторії (в більшості своїй це були

дівчата), викладач дозволяла собі розповідати про елементарні правила етикету. Навіть у таких скрутних матеріальних та побутових умовах її завжди охайний та елегантний зовнішній вигляд спонукав молодих дівчат до наслідування стилю Єлизавети Федорівни. Вони її просто обожнювали [63]. У середині 30-х років, у період масових репресій їй довелося пережити надзвичайно скрутні часи. Її, як доньку поміщика, колишню начальницю гімназії звільнили з посади викладача географії і взагалі вигнали з десятилітньої середньої школи, якій вона віддала багато років життя і професійного досвіду [65]. Ще на протязі декількох років вона постійно була критикована і піддавалася гонінням [66], як наслідок не мала змоги повноцінно працювати і перебивалася тимчасовим заробітком, поки не влаштувалася викладачем географії у Глухівський педтехнікум, де і працювала до початку війни [63].

Зазнав безпідставної критики та гонінь в період масової партійної чистки середини 30-х років і Г.Л. Сапітон, якого у ті часи звинуватили: «у відсутності достатнього ділового зв'язку у своїй роботі та небажанні стати вище своїх зоологічних інтересів» [67]. За такі гріхи його звільнили з посади викладача математики Глухівського сільсько-господарського інституту і тільки через деякий час він зміг влаштуватися на роботу в педінститут. Але його наукова кар'єра була зламана. Тільки у післявоєнний період він зміг повернутися до улюбленої справи [62, арк. 12]. Незважаючи на всі колишні негаразди, критику та гоніння з боку представників радянської влади, викладачі продовжували якісно робити свою справу, вміло використовуючи свій колосальний викладацький досвід прищеплювали студентам багаточисельні моральні цінності, намагаючись втиснути їх у рамки заангажованих ідеологічних штампів.

У 1943 р. в інституті навчалось більше трьохсот студентів. Як для повоєнного провінційного вузу, який ледь оговтався від стрілянини та бомбардувань, то це була досить солідна кількість, тим більше, що понад два роки молодь взагалі не мала можливості отримувати будь-яку освіту. На початок навчального 1943-1944 рр. контингент студентів по курсах і факультетах був таким: на фізико-математичному факультеті 1 курс – 120 осіб; 2 курс – 31 особа., на природничо-географічному 1 курс – 120 осіб; 2 курс – 31 особа. Проте, з загальної кількості студентів (302) вже під кінець першого семестру значна частина відсіялась, особливо з перших курсів обох факультетів, з причин від'їзду до іншої місцевості та за сімейними обставинами. Таким чином, вже на початок другого семестру на першому курсі фізико-математичного факультету навчалось 100 студентів, на другому – 31 студент; на першому курсі природничо-географічного факультету – 107 студентів, на другому – 31 студент. Всього на першому курсі навчалось 207 студентів на другому 62 студенти [62, арк. 2].

Таблиця

Рух студентів інституту у другому семестрі 1943-1944 навчального року

Назва фак.	Було на поч. 2 семестру	Прибуло	Вибуло прот. 2 семестру	Залишилось на кінець року
Фіз.-мат. 1к.	100	-	10	90
Прир.-геог. 1к.	107	-	4	103
Всього по курсам	207	-	14	193
Фіз.-мат. 2к.	31	-	1	30
Прир.-геог. 2к.	31	-	-	31
Всього по 2к.	62	-	1	61
Всього по інституту	269	-	15	254

З наведених даних видно, що кількість студентів другого курсу стала, а на першому курсі у кількісному складі відбуваються зміни за рахунок зменшення чисельності студентського контингенту, в основному, з причин вибуття студентів в інші навчальні заклади (по мірі звільнення ряду українських міст і відновлення у них роботи вузів). 2 студенти вибули по неуспішності і 6 студентів залишили вуз за сімейними обставинами [62, арк. 4].

75 % студентів перших курсів закінчили 10 класів середньої школи до 1941 р, решта (25%) закінчили 9 класів або відповідні класи спеціальних шкіл. Про доволі середній рівень

навчальної підготовки свідчить той факт, що тільки 86 студентів першого курсу склали іспити на відмінно та добре [62, арк. 3]. Звичайно, війна внесла вагомий коректив щодо освітнього рівня молодого покоління. З огляду на дані обставини, якраз перед вузами і, зокрема, перед Глухівським учительським інститутом стояло завдання підготовки молодого професіонала, визначеної галузі достатнього кваліфікаційного рівня.

На реалізацію поставленої мети була спрямована вся навчально-методична діяльність інституту. Незважаючи на те, що робота розпочалася без стабільного розкладу і графіку виконання навчального плану (лекції читалися з тих дисциплін, з яких були викладачі і лише у середині першого семестру було складено графік на перший семестр), накреслений план-графік, за звітами, до кінця навчального року, було виконано повністю. Недовиконані години першого семестру на першому курсі природничо-географічного і другому курсі фізико-математичного факультетів було перенесено на другий семестр і в авральному порядку прочитано. Звичайно, у зв'язку з двохрічною перервою у навчанні, викладачам доводилось багато часу відводити на повторення того матеріалу, який до навчальних планів не входив, але відновлення його вимагало проходження програмового матеріалу, тому вкластися у відведений ліміт було надзвичайно важко. Тим більше, що з більшості предметів програми отримали майже під кінець першого семестру. І все ж таки, екзаменаційна сесія, як і належить, розпочалася 1 липня 1944 р. [62, арк. 4].

Під час підготовки до занять та іспитів студенти потрапили у надзвичайно складну ситуацію. По-перше: забезпечення підручниками не відповідало, навіть, мінімуму потреб. Зовсім були відсутні підручники з основ марксизму-ленізму (у часи окупації німці їх знищили у першу чергу), української мови, картографії, основ топографії. Студенти мали один підручник на двох з російської мови та з елементарної математики, з аналітичної геометрії, математичного аналізу та з психології – один на трьох, з географії, геології, ботаніки – один на чотирьох, з фізики один на шістьох, з хімії один підручник на сім студентів, не вистачало також підручників із зоології. По-друге: відсутність елементарних навичок самостійної роботи. Ще на початку навчального року для студентів учбовою частиною була організована лекція, в якій викладались основи самостійної роботи студентів над книжкою, а кафедрам дані настанови щодо привчання студентів до самостійності в роботі з предметною дисципліною. Але над фізичні навантаження у процесі відбудови корпусів не залишали студентам можливості для отримання навичок самостійного опрацювання інформаційного матеріалу, у наслідок чого результати екзаменаційної сесії першого семестру показали більше 20% неуспішності в окремих групах. Та й умови для самостійної роботи залишали бути кращими. Приміщення (читальна зала, бібліотека, кабінети) майже зовсім не опалювались, холод змушував студентів працювати по своїх квартирах. Єдине, чим могли допомогти кафедри, – вивішеним списком рекомендованої додаткової літератури з визначеної теми чи розділу, але бібліотека не могла забезпечити всіх бажаючих. Німцями було знищено і вивезено біля 20 тисяч томів книг, хоча основний фонд біля 50 тисяч екземплярів залишився і був приведений до ладу ще на початку першого семестру. Але відкрита тісна і холодна читальна зала позбавляла можливості самостійно повноцінно відпрацьовувати матеріал. За браком відповідного приміщення у поновленому корпусі бібліотека залишалась у приміщенні де розміщувався інститут на початку навчального року, що також викликало багато незручностей для студентів і перешкоджало їх самостійній роботі. Тільки перед початком екзаменаційної сесії після ремонту відповідних приміщень, добре обладнана бібліотека була перевезена до інституту [62, арк. 5].

Чи не єдиним безпроблемним напрямком роботи адміністрації інституту була організація виробничого навчання, тобто проведення педпрактики. Базою, для отримання студентами професійних навичок стали глухівські середні школи № 1, № 2 та № 6. З огляду на достатній рівень організації навчального процесу та більш сталий матеріальний стан (наявність наочних матеріалів, посібників тощо), найкраще виконували свої виробничі функції школи № 1 та № 6. Педагогічна практика проводилась у другому семестрі з відривом від занять. Студенти розподілялись по бригадах і школах із завчасно визначеними видами робіт, завданнями та їх

змістом. Методист керував роботою 5-10 студентів. Такий розподіл викладачів-методистів давав можливість не тільки якісної консультативної підготовки студентів до уроків, а й проведення належного контролю за цими уроками з відповідним об'єктивним їх аналізом. Як результат спільної наполегливої праці – із загальної кількості 183 даних студентами уроків, лише 13 було оцінено на посередньо, а школи досить суттєво поповнили свою навчально-методичну базу виготовленим студентами дидактичним матеріалом та наочним приладдям [62, арк. 5].

Що стосується роботи кафедр, то слід зауважити, що на початку навчального року були організовані лише деякі кафедри, як то: біологічна (об'єднана кафедра ботаніки і зоології), фізико-математична та основ марксизму-ленінізму. Інших кафедр не було за відсутністю викладачів і тільки на початку другого семестру були організовані всі кафедри, що передбачалися штатним розписом [62, арк. 6]. Унаслідок вищезгаданого стану, кафедри у першому семестрі займалися розробкою лише окремих виробничих та методичних питань, переглядом програм, робочих планів викладачів, організовували позапланові консультації. З тих дисциплін, що не були об'єднані кафедрами, всі заходи виробничого порядку проводились дирекцією. У другому семестрі, у зв'язку із збільшенням викладачів, кафедри з усіх дисциплін спланували свою поточну роботу, акцентуючи першочерговість методичного, виробничого, науково-дослідного та громадського напрямку діяльності. Відповідно деканами факультетів також були складені конкретні плани роботи у другому семестрі з урахуванням всіх заходів кафедр і факультетів. На всіх факультетських виробничих нарадах обговорювались плани і календарні графіки практичних та семінарських занять, організація і проведення консультацій, обмін досвідом роботи самих викладачів, а також студентів. Кафедри організували ряд наукових гуртків: ботанічний, зоологічний, хімічний, але студенти не проявили належної зацікавленості щодо участі у них, про що свідчить малочисельність гуртків і тільки під кінець навчального року деякі з них (ботанічний та зоологічний) почали працювати за календарем. Це свідчить про повну відсутність організаційної роботи щодо науково-дослідної діяльності студентів. За звичай вона декларувалася у відповідних кафедральних планах, але її реалізація залишалась нездійсненою. Аналізуючи причини таких прорахунків, можна посперитися на повоєнний час, недосвідченість викладачів стосовно цього напрямку роботи, але, мабуть, тільки безперспективність науково-дослідної роботи на даному етапі діяльності інституту, могла викликати таку байдужість з боку студентського загалу. Звичайно, говорити про повну відсутність науково-дослідних розробок в інституті у цей час ми не маємо права, адже відомо, що з його поновленням кафедри спрямували свою роботу на активізацію діяльності у цій галузі. Силами викладачів у даний період, з урахуванням рекомендацій рецензентів, були підготовлені до друку п'ять наукових робіт обсягом 12-15 друкованих аркушів. Систематизувавши ці наукові роботи, дирекція інституту прикладала максимум зусиль для друку власного збірника. Було, навіть, порушено питання перед НКО УРСР про асигнування коштів на даний вид роботи, проте НКО не мав таких можливостей, а власні намагання домовитись з відповідними типографіями Харкова і Києва залишились нереалізованими [62, арк. 11]. Варто наголосити на тематиці цих наукових досліджень. І.Ф. Чуйко працював над темою «Києво-Могилянська академія і її роль у розвитку вищої освіти», як для того часу, досить неординарний і навіть небезпечний вибір. І.І. Яременка цікавили проблеми: «Рибні річки Сейму», «Гідрофауна басейну річки Десна» та «Ґрунт луків Глухівщини». Д.І. Сакало займався темами: «Критичний перегляд плантаго флори УРСР», «Критичний перегляд ряду гемохаріо флори УРСР», «Флора та рослинність Наддніпрянського плантаго». Б.В. Діденко приділяв наукову увагу вивченню розмірів і типу пошкоджень проса кукурудзи метеликом [62, арк. 12]. У перспективі ці започатковані дослідження могли дати досить солідний науковий потенціал не тільки для конкретного вузу, а й для країни у цілому. Але системність та наступність у науково-дослідній роботі інституту у даний відрізок часу була відсутньою.

Вищий навчальний заклад у своїй діяльності завжди несе навантаження двох пріоритетних напрямків роботи – науково-дослідної і педагогічної у залежності від галузевої спрямованості інституту визначена їх першочерговість. У радянський період таких напрямків

було три, до вищезгаданих додавався ідеологічний, першочерговість якого ні у кого не викликала сумніву. У повоєнному провінційному вузі, як то Глухівський учительський, котрий у війну перебував на окупованій території, питання посилення ідеологічної спрямованості у роботі ставало нагальним. Інститут не мав права втратити швидкості поступальної ходи на шляху створення «ідеологічно підкованої та всебічно розвиненої особистості». Тому політико-виховній роботі у цей час приділялась особлива увага. На думку дирекції інституту «всі студенти, які перебували на окупованій території, являли собою неорганізовану молодь» [62, арк. 9]. Зважаючи на це, відразу ж була поновлена робота інститутської комсомольської організації, тим більше, що основна частина студентів до війни мали членство у ВЛКСМ. Саме на керівництво цієї організації і було покладено основне навантаження ідеологізації студентства через проведення масових заходів політико-виховного спрямування з акцентом використання патріотичних почуттів. Війна ще продовжувалась і у більшості студентів рідні та близькі були її безпосередніми учасниками. Систематично випускалися інститутські стінні газети, в яких розповідалося про непереможний героїчний наступ Радянської Армії завдяки твердому та вмілому керівництву всесильної комуністичної партії та її талановитого вождя, які у тяжкі воєнні лихоліття завжди разом зі своїм народом. Збиралися кошти на танкову колону, подарунки для червоноармійців, допомогу пораненим. Для студентів і викладачів було прочитано 11 лекцій на теми: «Вітчизняна війна і її характер», «Комсомол у боях за Батьківщину», «Партизанська боротьба з німецькими загарбниками» та ін. У другому семестрі почали активно працювати гуртки: хорівий, музичний, літературний, драматичний. Вся їх робота теж носила ідеологічно-виховну спрямованість. Вечори проводились переважно на воєнну тематику під час яких гуртківці влаштовували показ своїх талантів у рамках визначених тем. Така не занадто нав'язлива форма демонстрації перемог та здобутків радянської держави, як найкраще пропагувала перевагу соціалістичного ладу над капіталістичним, що зумовлювало, у подальшому, безпідставність критичного аналізу цього постулату. У силу інформаційного обмеження, у більшості своїй студенти інституту, навіть не піддавали сумніву правдивість цієї тези, а про будь-який критичний аналіз узагалі не йшла мова.

Дійсність матеріально-побутового стану і студентів, і професорсько-викладацького складу залишалась зовсім непривабливою. Всі студенти протягом навчального року жили на приватних квартирах. Із загальної кількості гуртожитків, що уміщували до 80% навчального контингенту, більшість було зруйновано. Частину приміщень, цілком придатних для житла, займав Райвоєнкомат, а частину міськрада передала військовій частині під квартири для комскладу. Не дивлячись на всі клопотання дирекції інституту до районної та обласної адміністрацій, гуртожитки так і не повернули. Більше того, в одному з приміщень колишнього гуртожитку РВК розмістив райфінвідділ. Не зважаючи на рішення бюро РКП(б)У про звільнення займаного гуртожитку, райфінвідділ так і не виселився [62, арк. 10]. Щодо харчування студентів, то спостерігались досить часті збої з постачанням продуктів, особливо хліба. Прослідковується тенденція недоотримання хліба студентами та викладачами протягом 2-3 днів на тиждень. Якщо студенти могли харчуватися у міській їдальні два рази на день, то викладачі крім 500 гр. хліба більше нічого не отримували. З огляду на таку бідність та матеріальну безпорадність, в інституті було організоване допоміжне господарство з використанням 15 га землі. Посаджено до 1 га картоплі, засіяно 7 га іншими городніми культурами, біля га травною, а залишок зерновими [62, арк. 13]. Знову ж всі роботи виконувались переважно студентами та викладачами. Незважаючи на надлюдські фізичні, матеріальні та моральні випробування, студенти у даний період часу демонстрували майже ідеальне відвідування занять. Протягом першого півріччя відвідування становило 92 %, не було жодного випадку порушень правил внутрішнього розпорядку. У другому семестрі стан відвідування склав 93,1 % [62, арк. 6]. Більшість пропусків мали поважні причини, як то хвороба чи харчування вдома з дозволу дирекції. Доводилось відпускати студентів обідати на квартири де вони мешкали. Як зазначалося вище, при інституті їдальні не було, тому студенти харчувалися у міській їдальні Сумторгу, яка не могла задовольнити всіх бажаючих. Крім того, значна частина їх не одержували хліба протягом року,

тому доводилося використовуючи домашні продуктивні набори, готувати і вживати їжу по місцю проживання, що негативно впливало на дисципліну студентів і викладачів.

Використовуючи традиційний ідеологічний постулат «Батьківщина вас не забуде!», поряд з відбудовчими роботами в інституті, студентів часто направляли на такі ж роботи у місті, пояснюючи це виробничою необхідністю, труднощами повоєнного часу, солідарністю з солдатами червоноармійцями, спільністю однієї великої справи, формуючи таким чином новий моральний принцип першочерговості суспільних (колективних) інтересів щодо власних.

Звичайно, ми не маємо морального права заплямувати ні пам'ять про ті часи, ні, тим більше, учасників тих подій, які у більшості своїй вірили у святість і правильність того, що відбувалося. Але заради історичної об'єктивності і запобігання повтору помилок, варто викривати механізм умілого використання державною системою чуттєвого психологічного фактору на користь свого фундаментального самоствердження у конкретний період часу і непорушності цих підвалин у майбутньому. Часто доводилось чути вислів: «Молоде покоління виховувалось на героїчному минулому наших дідів та батьків!». Але ніхто і ніколи не пояснював, чому їм довелося проявляти цей героїзм? Хто створював умови для подвигів? І що, державна система, яка жертвує мільйонами життів заради свого існування, не варта того героїзму. Народ – це не аморфна, безхребетна маса. Це спільність високо зорганізованих особистостей, і неприродна втрата хоча б однієї з них означає неповноцінність гармонійного розвитку цієї спільності. На жаль, у ті часи такі думки могли викликати, за малим, тільки презирливе ставлення. «Світле комуністичне майбутнє» кликало своїм пустельним маревом.

1. «Путь просвещения» – 1919. – № 11. – 38 с.
2. Державний архів Чернігівської області – Ф. Р-1555. Особовий фонд Кролевця Всеволода Степановича 24 од. зб. – оп. 1. – спр. 11. Нарис з історії Чернігівського педінституту 1916-1930 рр. (машинопис).
3. Радянське будівництво на Україні у роки громадянської війни 1919-1920 рр. // Збірник документів і матеріалів. К., 1957. – 321 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДІОВ України) – Ф. 166 Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 14, спр. 314. Звіти, доповідні записки, списки викладачів та студентів Глухівського ІНО 1920-1921 рр. 128 арк.
5. Там само. – Оп. 1, спр. 826. Матеріали про роботу вищих учбових закладів м. Глухова, м. Ніжина і м. Чернігова Чернігівської губернії (протоколи, статuti, доповідні записки, учбові плани, програми, листування, кошториси, списки викладачів і студентів) 1919-1922 рр. – 210 арк.
6. Там само. – Оп. 2, спр. 1055. Звіт і анкетні відомості про стан і учбово-виховну роботу Глухівського ІНО за 1922-1923 рр. та зведення про прийом і перереєстрацію студентів цього інституту в 1923-1924 рр. списки студентів випускників ЧІНО за 1921 р. – 216 арк.
7. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки / В. В. Липинський / – Донецьк: Рекламно-видавнична агенція при Донецькому державному технічному університеті, 2000. – 247 с.
8. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК – М.: Політвидав, 1984. – Т. 4. – 570 с.
9. Державний архів Чернігівської області – Ф. Р-674. Чернігівський губернський комітет професійної та спеціально-наукової освіти. 444 од. зб., 1920-1925 рр., оп. 1, спр. 72. О деятельности техникумов Черниговщины. Данные о преподавателях техникумов. 1921 г. – 196 арк.
10. Там само. – Спр. 64. Выписки из отчета о деятельности Глуховского Уотнообраза 1921-1922 гг. – 89 арк.
11. Там само – Спр. 332. Матеріали про студентський склад Чернігівського, Ніжинського і Глухівського ІНО та робфаків при них. 1923 р. – 115 арк.
12. Там само – Спр. 70. Отчеты по факультетам профобра и соцвосоа Глуховского ИНО. Списки преподавателей Глуховского ИНО, подготовительных курсов и опытной школы. – 98 арк.
13. Белашов В.І., Гурець М.П., Заїка В.В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994) / Валерій Іванович Белашов, Микола Петрович Гурець, Віктор Володимирович Заїка / . – Суми: ВВП «Мрія», 1994. – 78 с.
14. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 1, спр. 46. Протоколи засідання Бюро Нежинського ІНО. 1924 г. – 134 арк.
15. ДАЧО – Ф. Р-674. Чернігівський губернський комітет професійної та спеціально-наукової освіти. 444 од. зб., 1920-1925 рр., оп. 1, спр. 105. Матеріали комиссии по перерегистрации студентов Глуховского ИНО. – 256 арк.

16. Там само – Спр. 418 Матеріали про стан та роботу Глухівського ІНО (звіт, відомості, висновки, листування) 1923-1924 рр. – 68 арк.
17. ВДАЧОН – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В.Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 1, спр. 62. Дело о ликвидации Глуховского ИНО 1924 г. – 12 арк.
18. ДАЧО – Ф. Р-674. Чернігівський губернський комітет професійної та спеціально-наукової освіти. 444 од. зб., 1920-1925 рр., оп. 1, спр. 444. Статистичні дані про чисельність та соціальний стан викладацького і студентського контингенту вузів Чернігівщини. – 78 арк.
19. Зенченко Н.С. Мой институт [рукопис] / Наталія Степанівна Зенченко // [Із фондів музею] Глухівського національного педуніверситету ім. О.П. Довженка.
20. В высшей школе историко-архивный кружок // Красное знамя. – 22 июня 1923 г.
21. ВДАЧОН – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В.Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 2, спр. 3271. Особиста справа Колубовського Якова Миколайовича. – 38 арк.
22. Лист Пашкевич Є. Ф. до Ляшка І. М. // [Із фондів] музею Глухівського національного педагогічного університету ім. О. П. Довженка.
23. ДАЧО – Ф. Р-674. Чернігівський губернський комітет професійної та спеціально-наукової освіти. 444 од. зб., 1920-1925 рр., оп. 1, спр. 293. Сведения об учете осеннего приема 1922 г. в вузы и техникумы. Отчет Исполбюро профсекций Шосткинского вуза (техникума и рабфака) за октябрь, ноябрь, декабрь 1923 г. – 316 арк.
24. Остапенко Х. Дещо про Глухівський педтехнікум // Студент революції. – 1927. – № 8. – С. 59-60.
25. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр. – оп. 2, спр. 2021. Відомості про калорійність академічного пайка, що його видають на Україні порівняно з РСФСР та пояснювальна записка до них 1922 р. – 58 арк.
26. Овчаренко Ф.Д. Спогади / Федір Дмитрович Овчаренко / – К., 2000. – 230 с.
27. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 6, спр. 4844. Матеріали про соціальне походження студентів Глухівського педтехнікуму 1926-1930 рр. – 84 арк.
28. ДАЧО – Ф. Р-674. Чернігівський губернський комітет професійної та спеціально-наукової освіти. 444 од. зб., 1920-1925 рр., оп. 1, спр. 33. Протоколи засідання коллегії Губнаробразу. Переписка с ІНО. Декрети и циркуляры СНК УССР. – 206 арк.
29. ВДАЧОН – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В.Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 1, спр. 31. Матеріали по перереєстрації студентів НИНО. 1922 г. – 74 арк.
30. Державний архів Сумської області (ДАСО) – Ф. Р-4307. Конотопський педтехнікум НКО 63 од. зб., 1922-1937 рр., оп. 1, спр. 1: Матеріали губернського совещання исполнительных бюро профессиональных секций – 203 арк.
31. Життя студента // Червоне село. – 30 листопада 1926 р.
32. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 6, спр. 4847. Протоколи засідань комітету Глухівського педтехнікуму. 1926-1927 рр. – 77 арк.
33. Вернигора С. Створити студентам культурно-побутові умови / С. Вернигора / // Колективіст Глухівщини, 20. 10. 1934 р. – № 214.
34. Лист секретаря комсомольської організації пединституту до голови міськради // Колективіст Глухівщини. – 29 жовтня 1934 р. – № 222.
35. ВДАЧОН – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В. Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 1, спр. 36. Протоколи засідання исполбюро ІНО. Інструкції, циркуляри, прикази контрольно-учебним комиссиям, вузам и рабфакам. 1923 р. – 210 арк.
36. ВДАЧОН – Ф. Р-6121 Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М.В. Гоголя. 10388 од. зб., 1919-1935 рр., оп. 1, спр. 2. Устави інститутів народного образования и научно-педагогических институтов. Доклад о преобразовании высшей школы в Нежине. – 58 арк.
37. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні, 1921- рр. / Г. І. Ясницький / – К.: КДУ, 1965 р. – 256 с.
38. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1970). [Т. 2. (1917-1924)], [Пер. з 8-го рос. Видання]. – К.: Політвидав України, 1979 р. – 382 с.
39. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянському уряду України [Збірник законів УСРР], 1927 р. – № 34.
40. Українізація на Чернігівщині в 20-30-ті роки [Добірка документів]. – Чернігів, 1997 р.. – 127 с.
41. ДАСО – Ф. Р-2322. Глухівська інспектура народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 155 од.зб., 1921-1930 рр., оп. 2, спр. 142. Матеріали про стан українізації установ у Глухівському окрузі. – 128 арк.
42. Там само. – Спр. 142 а. Матеріали перевірки педустанов Глухівського району. 1926 р. – 52 арк.

43. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 6, спр. 4845. Штатний розпис Глухівського педтехнікуму 1926-1930 рр. – 168 арк.
44. Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР / К. Т. Галкин / – М.: Сов.наука, 1958 р. – 176 с.
45. ДАСО – Ф. Р-2322. Глухівська інспектура народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 155 од.зб., 1921-1930 рр., оп. 2, спр. 84. Матеріали по відкриттю підготовчих курсів (профтісячі) при ОКРІНО для підготовки робітників, батраків і бідніших селян до вузів. 1929-1931 рр. – 170 арк.
46. Вища школа Української РСР за 50 років. – К.: КДУ, 1968 р. – 539 с.
47. Герасимов В. П. Спогади. [рукопис] / В. П. Герасимов // Із фондів музею Шосткинського порохового заводу. – Т. 2. – 35 с.
48. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 10, спр. 1117. Листування з Глухівським інститутом соціального виховання про стан учбової роботи в інституті та робітфаці при ньому і забезпечення студентів стипендіями 1923-1933 рр. – 116 арк.
49. Васильківський Г. П. Ніжинський педагогічний інститут [в кн. УРЕ]. / Г. П. Васильківський / – К., 1982 – [2-е видавництво]. – [Т. 7]. – С. 363-364.
50. Ворога викрито // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 20 червня. – № 115.
51. Розпочалась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 18 червня. – № 114.
52. Закінчилась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини – 1934. – № 123.
53. ЦДАВО України – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од. зб., 1917-1988 рр., оп. 6, спр. 3732. Протоколи засідань Правління ШХТТ, сесії кваліфікованої комісії при технікумі та методкому 1926-1929 рр. – 210 арк.
54. Чистка педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 22 червня. – № 117.
55. Результати чистки // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 163.
56. Висновки комісії чистки партії – бойова програма роботи парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 123.
57. Професори з чужого табору // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 21 червня. – № 116.
58. Глухівський педінститут не підготовлений до навчального року // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 159.
59. Боротися за покращення роботи педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 181.
60. Мошик І. В. Студентські спогади про інститут // Соборний майдан. – 2014 – № 3(63)
61. Ляшко І. М., Гамалій А. Г. Столітній шлях. Нарис історії Глухівського державного педагогічного інституту. – 1973 – 42 с.
62. ДАСО. – Ф. Р-5369. Глухівський державний педагогічний інститут ім.С.М.Сергеєва-Ценського 865 од. зб., 1943-1986 рр., оп 1. спр. 1. Річні звіти про роботу інституту – 78 арк.
63. Спогади колишньої студентки Глухівського учительського інституту Кукси (Сергієнко) Уляни Михайлівни.
64. ДАСО. – Ф. Р-5369. Глухівський державний педагогічний інститут ім.С.М.Сергеєва-Ценського 865 од. зб., 1943-1986 рр., оп. 1, спр. 5. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу за 1943-1944 рр. – 88 арк.
65. Про реалізацію пропозицій комісії чистки. // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 133.
66. Контрасти. // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 126.
67. Дещо про роботу науковців м.Глухова. // Колективіст Глухівщини, 1934. – 30 жовтня – № 198.

В статтє проанализирована история Глуховского института в 1920 - 1940-х гг. За двадцать лет вуз пережил ликвидацию и нескольких реорганизаций. Сначала был преобразован в Педагогический институт (1917), а позже в Институт народного образования (1921), Педагогический техникум (1925), Институт социального воспитания (1930), Педагогический институт (1934), Учительский институт (1937).

Институт в годы Гражданской войны и становления Советской власти превратился в интеллектуальный центр края. В нем работали прекрасные педагоги: Андреева А., Войтенко И. (преподаватели химии), Голубев В. (преподаватель русского языка и литературы), Гурба О. (преподаватель немецкого языка), Иваницкий С., Федоренко В (преподаватели истории), Колубовський Я. (преподаватель психологии), Ягдовский К. (преподаватель педагогики), Кухтенко И. (преподаватель математики). К сожалению, в 1924 г. в связи с ликвидацией вуза они перешли в другие учреждения. В начале 1930-х гг. В институте также работали неординарные личности (Ю.

Рожков, Гвоздецкий, Сукневич). Однако лучшие преподаватели института были вынуждены оставить педагогическую ниву из-за партийных чисток и репрессий.

Советское руководство в результате системных чисток преуспело и в «обновлении» студенческой среды. К середине 1920-х гг. львиная доля студентов происходила из крестьянских и рабочих семей. Согласно идеологическим требованиям времени было реформировано и образовательный процесс. Лекционная система была заменена бригадной, воспитанники учреждения массово привлекались к «культурной революции» и коллективизации в начале 1930-х гг. Учебный процесс усложнялся и даже парализовался материальными трудностями вследствие разрухи, обусловленной Гражданской войной, коллективизацией и Голодомором 1932 - 1933 гг., второй мировой войной.

Ключевые слова: институт, техникум, Глухов, педагог, учитель, репрессии, коллективизация.

The article analyzes the history of the Hlukhiv Institute in the 1920-1940s. For twenty years, the university has survived the liquidation and several reorganizations. At first it was transformed into the Pedagogical Institute (1917), and later into the Institute of Public Education (1921), the Pedagogical College (1925), the Institute of Social Education (1930), the Pedagogical Institute (1934), and the Teacher Institute (1937).

During the Civil War and the formation of Soviet power, the Institute turned into the intellectual center of the region. Excellent teachers worked in it: Andreeva A., Voitenko I. (chemistry teachers), Holubev V. (teacher of Russian language and literature), Hurba O. (teacher of German language), Ivanytsky S., Fedorenko V. (history teachers), Kolubovsky Ya. (Teacher of psychology), Yahodovsky K. (teacher of pedagogy), I. Kukhtenko (teacher of mathematics). Unfortunately, in 1924, in connection with the liquidation of the university, they moved to other institutions. In the early 1930s extraordinary personalities also worked at the institute (Yu. Rozhkov, Hvozdetzky, Suknevych). However, the best teachers of the institute were forced to leave the pedagogical field due to party purges and repressions.

As a result of systemic purges, the Soviet leadership also succeeded in “updating” the student environment. By the mid-1920s the lion's share of students came from peasant and working families. According to the ideological requirements of the time, the educational process was reformed. The lecture system was replaced by the brigade system; the institution's pupils were massively involved in the “cultural revolution” and collectivization in the early 1930s. The educational process was complicated and even paralyzed by material difficulties due to the devastation caused by the Civil War, collectivization and the Holodomor of 1932 – 1933, and the Second World War.

Keywords: institute, technical school, Hlukhiv, teacher, repression, collectivization.

1. «Put' prosveshheniya» – 1919. – № 11. – 38 s.
2. Derzhavnyj arkhiv Chernihivs'koi oblasti – F. R-1555. Osobovyj fond Krolevtsia Vsevoloda Stepanovycha 24 od. zb. – op. 1. – spr. 11. Narys z istorii Chernihivs'koho pedinstytutu 1916-1930 rr. (mashynopys).
3. Radians'ke budivnytstvo na Ukraini u roky hromadians'koi vijny 1919-1920 rr. // Zbirnyk dokumentiv i materialiv. K., 1957. – 321 s.
4. Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vyschykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (dali TsDVOV Ukrainy) – F. 166 Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 14, spr. 314. Zvity, dopovidni zapysky, spysky vykladachiv ta studentiv Hlukhivs'koho INO 1920-1921 rr. 128 ark.
5. Tam samo. – Op. 1, spr. 826. Materialy pro robotu vyschykh uchbovykh zakladiv m.Hlukhova, m.Nizhyna i m.Chernihova Chernihivs'koi hubernii (protokoly, statuty, dopovidni zapysky, uchbovi plany, prohramy, lystuvannia, koshtorysy, spysky vykladachiv i studentiv) 1919-1922 rr. – 210 ark.
6. Tam samo. – Op. 2, spr. 1055. Zvit i anketni vidomosti pro stan i uchbovo-vykhovnu robotu Hlukhivs'koho INO za 1922-1923 rr. ta zvedennia pro pryjom i perereiestratsiiu studentiv ts'oho instytutu v 1923-1924 rr. spysky studeniv vypuskykiv ChINO za 1921 r. –216 ark.
7. Lypyns'kyj V.V. Stanovlennia i rozvytok novoi systemy osvity v USRR u 20-ti roky / V. V. Lypyns'kyj / – Donets'k: Reklamno-vydavnycha ahentsiia pry Donets'komu derzhavnomu tekhnichnomu universyteti, 2000. – 247 s.

8. Komunistychna partiia Radians'koho Soiuzu v rezoliutsiakh i rishenniakh z'izdiv, konferentsij, plenumiv TsK – M.: Politvydav, 1984. – T. 4. – 570 s.
9. Derzhanyj arkhiv Chernihivs'koi oblasti – F. R-674. Chernihivs'kyj huberns'kyj komitet profesijnoi ta spetsial'no-naukovoї osvity. 444 od. zb., 1920-1925 rr., op. 1, spr. 72. O deyatel'nosti texnikumov Chernigovshhiny. Danne o prepodavatelyax texnikumov. 1921 g. – 196 ark.
10. Tam samo. – Spr. 64. Vypiski iz otcheta o deyatel'nosti Gluxovskogo Uotnoobraza 1921-1922 gg. – 89 ark.
11. Tam samo – Spr. 332. Materialy pro students'kyj sklad Chernihivs'koho, Nizhyns'koho i Hlukhivs'koho INO ta robfakiv pry nykh. 1923 r. – 115 ark.
12. Tam samo – Spr. 70. Otchety po fakul'tetam profobra i socvosa Gluxovskogo INO. Spiski prepodavatelej Gluxovskogo INO, podgotovitel'nyx kursov i opytnoj shkoly. – 98 ark.
13. Bielashov V.I., Hurets' M.P., Zaika V.V. Hlukhivs'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut (1874-1994) / Valerij Ivanovych Bielashov, Mykola Petrovych Hurets', Viktor Volodymyrovych Zaika / – Sumy: VVP «Mriia», 1994. – 78 s.
14. Viddil zabezpechennia zberezenosti dokumentiv Derzhavnogo arkhivu Chernihivs'koi oblasti v m. Nizhyni – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im. M. V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 1, spr. 46. Protokoly zasedaniya Byuro Nezhinskogo INO. 1924 g. – 134 ark.
15. DACHO – F. R-674. Chernihivs'kyj huberns'kyj komitet profesijnoi ta spetsial'no-naukovoї osvity. 444 od. zb., 1920-1925 rr., op. 1, spr. 105. Materialy komissii po pereregistracii studentov Gluxovskogo INO. – 256 ark.
16. Tam samo – Spr. 418 Materialy pro stan ta robotu Hlukhivs'koho INO (zvit, vidomosti, vysnovky, lystuvannia) 1923-1924 rr. – 68 ark.
17. VDACHON – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im. M. V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 1, spr. 62. Delo o likvidacii Gluxovskogo INO 1924 g. – 12 ark.
18. DACHO – F. R-674. Chernihivs'kyj huberns'kyj komitet profesijnoi ta spetsial'no-naukovoї osvity. 444 od. zb., 1920-1925 rr., op. 1, spr. 444. Statystychni dani pro chysel'nist' ta sotsial'nyj stan vykladats'koho i students'koho kontynhentu vuziv Chernihivshhiny. – 78 ark.
19. Zenchenko N.S. Moj ynstytut [rukopys] / Nataliia Stepanivna Zenchenko // [Iz fondiv muzeiu] Hlukhivs'koho natsional'nogo peduniversytetu im. O. P. Dovzhenka.
20. V vysshej shkole istoriko-arkhivnyj kruzhok // Krasnoe znamya. – 22 iyunya 1923 g.
21. VDACHON – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im. M. V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 2, spr. 3271. Osobysta sprava Kolubovs'koho Yakova Mykolajovycha. – 38 ark.
22. Lyst Pashkevych Ye. F. do Liashka I. M. // [Iz fondiv] muzeiu Hlukhivs'koho natsional'nogo pedahohichnogo universytetu im. O. P. Dovzhenka.
23. DACHO – F. R-674. Chernihivs'kyj huberns'kyj komitet profesijnoi ta spetsial'no-naukovoї osvity. 444 od. zb., 1920-1925 rr., op. 1, spr. 293. Svedeniya ob uchete osennego priema 1922 g. v vuzy i texnikumy. Otchet Ispolbyuro profsekcij Shostkinskogo vuza (texnikuma i rabfaka) za oktyabr', noyabr', dekabr' 1923 g. – 316 ark.
24. Ostapenko Kh. Descho pro Hlukhivs'kyj pedtekhnikum // Student revoliutsii. – 1927. – № 8. – S. 59-60.
25. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr. – op. 2, spr. 2021. Vidomosti pro kalorijnist' akademichnogo pajka, scho joho vydaiut' na Ukraini porivniano z RSFSR ta poiasniuval'na zapyska do nykh 1922 r. – 58 ark.
26. Ovcharenko F.D. Spohady / Fedir Dmytrovych Ovcharenko / – K., 2000. – 230 s.
27. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 6, spr. 4844. Materialy pro sotsial'ne pokhodzhennia studentiv Hlukhivs'koho pedtekhnikumu 1926-1930 rr. – 84 ark.
28. DACHO – F. R-674. Chernihivs'kyj huberns'kyj komitet profesijnoi ta spetsial'no-naukovoї osvity. 444 od. zb., 1920-1925 rr., op. 1, spr. 33. Protokoly zasedaniya kollegii Gubnarobraza. Perepiska s INO. Dekrety i cirkulyary SNK USSR. – 206 ark.
29. VDACHON – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im. M. V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 1, spr. 31. Materialy po pereregistracii studentov NINO. 1922 g. – 74 ark.

30. Derzhavnyj arkhiv Sums'koi oblasti (DASO) – F. R-4307. Konotops'kyj pedtekhnikum NKO 63 od. zb., 1922-1937 rr., op. 1, spr. 1: Materialy gubernskogo soveshchaniya ispolnitel'nyx byuro professional'nyx sekcij – 203 ark.
31. Zhyttia studenta // Chervone selo. – 30 lystopada 1926 r.
32. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 6, spr. 4847. Protokoly zasidan' komitetu Hlukhivs'koho pedtekhnikumu. 1926-1927 rr. – 77 ark.
33. Vernyhora S. Stvoryty studentam kul'turno-pobutovi umovy / S. Vernyhora / // Kolektyvist Hlukhivschyny, 20. 10. 1934 r. – № 214.
34. Lyst sekretaria komsomol's'koi orhanizatsii pedinstytutu do holovy mis'krady // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 29 zhovtnia 1934 r. – № 222.
35. VDACHON – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im.M.V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 1, spr. 36. Protokoly zasedaniya ispolbyuro INO. Instrukcii, cirkulyary, prikazy kontrol'no-uchebnym komissiyam, vuzam i rabfakam. 1923 r. – 210 ark.
36. VDACHON – F. R-6121 Nizhyns'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im. M.V. Hoholia. 10388 od. zb., 1919-1935 rr., op. 1, spr. 2. Ustavi institutov narodnogo obrazovaniya i nauchno-pedagogicheskix institutov. Doklad o preobrazovanii visshej shkoly v Nezhine. – 58 ark.
37. Yasnyts'kyj H. I. Rozvytok narodnoi osvity na Ukraini, 1921- rr. / H. I. Yasnyts'kyj / – K.: KDU, 1965 r. – 256 s.
38. KPRS v rezoliutsiakh i rishenniakh z'izdiv, konferentsij i plenumiv TsK (1898-1970). [T. 2. (1917-1924)], [Per. Z 8-ho ros. Vydannia]. – K.: Polityvdav Ukrainy, 1979 r. – 382 s.
39. Zbirnyk uzakonen' ta rozporiadzhen' Robitnycho-Selians'komu uriadu Ukrainy [Zbirnyk zakoniv USRR], 1927 r. – № 34.
40. Ukrainizatsiia na Chernihivschyni v 20-30-ti roky [Dobirka dokumentiv]. – Chernihiv, 1997 r.. – 127 s.
41. DASO – F. R-2322. Hlukhivs'ka inspektura narodnoi osvity vykonavchykh komitetiv okruzhnykh rad robitnychykh, selians'kykh ta chervonoarmijs'kykh deputativ 155 od.zb., 1921-1930 rr., op. 2, spr. 142. Materialy pro stan ukrainizatsii ustanov u Hlukhivs'komu okruzi. – 128 ark.
42. Tam samo. – Spr. 142 a. Materialy perevirky pedustanov Hlukhivs'koho rajonu. 1926 r. – 52 ark.
43. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 6, spr. 4845. Shtatnyj rozpys Hlukhivs'koho pedtekhnikumu 1926-1930 rr. – 168 ark.
44. Galkin K. T. Vyshee obrazovanie i podgotovka nauchnyx kadrov v SSSR / K. T. Galkin / – M.: Sov.nauka, 1958 r. – 176 s.
45. DASO – F. R-2322. Hlukhivs'ka inspektura narodnoi osvity vykonavchykh komitetiv okruzhnykh rad robitnychykh, selians'kykh ta chervonoarmijs'kykh deputativ 155 od.zb., 1921-1930 rr., op. 2, spr. 84. Materialy po vidkryttiu pidhotovchykh kursiv (profytysiachi) pry OKRINO dlia pidhotovky robitnykiv, batrakiv i bidnishykh selian do vuziv.1929-1931 rr. – 170 ark.
46. Vyscha shkola Ukrain's'koi RSR za 50 rokiv. – K.: KDU, 1968 r. – 539 s.
47. Herasymov V. P. Spohady. [rukopys] / V. P. Herasymov / // Iz fondiv muzeiu Shostkyns'koho porokhovoho zavodu. – T. 2. – 35 s.
48. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 10, spr. 1117. Lystuvannia z Hlukhivs'kym instytutom sotsial'noho vykhovannia pro stan uchbovoi roboty v instytuti ta robitfatsi pry n'omu i zabezpechennia studentiv stypendiiamy 1923-1933 rr. – 116 ark.
49. Vasyl'kivs'kyj H. P. Nizhyns'kyj pedahohichnyj instytut [v kn. URE]. / H. P. Vasyl'kivs'kyj / – K., 1982 – [2-e vydavnytstvo]. – [T. 7]. – S. 363-364.
50. Voroha vykryto // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – 20 chervnia. – № 115.
51. Rozpochalas' chystka partorhanizatsii pedinstytutu // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – 18 chervnia. – № 114.
52. Zakinchylas' chystka partorhanizatsii pedinstytutu // Kolektyvist Hlukhivschyny – 1934. – № 123.
53. TsDAVO Ukrainy – F. 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy Kyiv. 17 op., 40936 od. zb., 1917-1988 rr., op. 6, spr. 3732. Protokoly zasidan' Pravlinnia ShKhTT, sesii kvalifikovanoi komisii pry tekhnikumi ta metodkomu 1926-1929 rr. – 210 ark.

54. Chystka pedinstytutu // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – 22 chervnia. – № 117.
55. Rezul'taty chystky // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – № 163.
56. Vysnovky komisii chystky partii – bojova prohrama roboty partorhanizatsii pedinstytutu // Kolektyvist Hlukhivschyny, 1934. – № 123.
57. Profesory z chuzhoho taboru // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – 21 chervnia. – № 116.
58. Hlukhiv's'kyj pedinstytut ne pidhotovlenyj do navchal'noho roku // Kolektyvist Hlukhivschyny. – 1934. – № 159.
59. Borotysia za pokraschennia roboty pedinstytutu // Kolektyvist Hlukhivschyny, 1934. – № 181.
60. Moshyk I. V. Students'ki spohady pro instytut // Sobornyj majdan. – 2014 – № 3(63)
61. Liashko I. M., Hamalij A. H. Stolitnij shliakh. Narys istorii Hlukhiv's'koho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu. – 1973 – 42 c.
62. DASO. – F. R-5369. Hlukhiv's'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im.S.M.Serhieieva-Tsens'koho 865 od. zb., 1943-1986 rr., op 1. spr. 1. Richni zvity pro robotu instytutu – 78 ark.
63. Spohady kolyshn'oi studentky Hlukhiv's'koho uchytel's'koho instytutu Kuksy (Serhienko) Uliany Mykhajlivny.
64. DASO. – F. R-5369. Hlukhiv's'kyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut im.S.M.Serhieieva-Tsens'koho 865 od. zb., 1943-1986 rr., op. 1, spr. 5. Shtatnyj formular profesors'ko-vykladats'koho skladu za 1943-1944 rr. – 88 ark.
65. Pro realizatsiiu propozytsij komisii chystky. // Kolektyvist Hlukhivschyny, 1934. – № 133.
66. Kontrasty. // Kolektyvist Hlukhivschyny, 1934. – № 126.
67. Descho pro robotu naukovtsiv m.Hlukhova. // Kolektyvist Hlukhivschyny, 1934. – 30 zhovtnia – № 198.